

İLİYA RAŞKOV BLISKOV'UN DYADO DOBRI HİKÂYESİ VE BULGARİSTAN YENİPAZAR (NOVİ PAZAR) TEKKE KOZLUCA (İZBUL) KÖYÜ MUSA BABA TEKKESİ*

“DIADO DOBRI” SHORT STORY OF ILIYA RASHKOV BLASKOV AND MUSA BABA LODGE
OF YENİPAZAR (NOVİ PAZAR) IN TEKKE KOZLUCA (İZBUL) VILLAGE, BULGARIA**

MEMİŞ SYULEYMAN MERDAN***

Öz

Bu çalışmada Bulgar Uyanış Dönemi (Vızrajdane) yazarı ve aydını İliya Raşkov Bliskov'un Dyado Dobri (Dobri Büyükbaba / Dede) adlı edebi eserine odaklanıyoruz. Bu esere olan ilgimiz, Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Müslüman ibadet yerlerinin (tekkeler, türbeler) ve özellikle Yenipazar'ın Tekke Kozluca (İzbul) köyündeki Musa Baba Tekkesinin tarihi ve günümüzdeki durumuna adanmış ve konusu daha geniş kapsamlı bir araştırmamızla bağlantılı olarak ortaya çıktı. İliya Bliskov'un Dyado Dobri hikâyesi 1886'da Rusçuk (Ruse)'ta yayınlanır. Bu edebi eser, Tekke Kozluca köyü yakınlarında bulunan Musa Baba Tekkesini anlatan Bulgarca yayınlanmış en eski metinlerden biri olduğu için ilgimizi çekti. Bundan başka Bulgaristan'daki Türk (Müslüman) nüfusun tarihini ve kültürünü dolaylı olarak ya da doğrudan inceleyen bazı bilimsel çalışmalarda İliya Bliskov'un edebi eserleri (hikâyeleri) kaynak olarak gösterilmektedir. Burada amacımız Bliskov tarafından yazılanları aktarmak fakat bunu yaparken bu yazılanları arşiv belgeleriyle ve çeşitli çalışmalarla karşılaştırmaktır. Bu şekilde konuya ek olarak ışık tutacağımıza inanıyoruz. Çeşitli tarihi, coğrafi, etnolojik, yerel tarih ve kültürü vs. konulu araştırmalardan elde edilen bilgiler bazen birbiriyle çelişmekte, bu ise malzemenin sentezini ve genelleştirmesini zorlaştırmaktadır. Bunu bir yere kadar çeşitli kaynaklara başvurarak elimizden geldiğince gidermeye çalıştık. Tabii, konuyu tam tamına kapsadığımızı ve detayına kadar incelediğimizi iddia etmiyoruz.

Anahtar Kelimeler: İliya Raşkov Bliskov, Dyado Dobri Hikâyesi, Musa Baba Tekkesi, Ahlatlı Baba Türbesi, Kurt Baba, Tekke Kozluca (İzbul) Köyü, Yenipazar (Novi Pazar), Bulgaristan.

Abstract

In this study we focus on the “Diado Dobri” short story of Iliya Rashkov Blaskov who is a writer and social activist of Bulgarian Revitalization (Vazrazhdane) period. Our interest in this study arose in connection with our broader research devoted to the history and present situation of Muslim worship places (monarchies, mausoleums) in Northkte eastern Bulgaria, and specifically the Musa Baba lodge in Tekke Kozluca (Izbul) village of Yenipazar (Novi Pazar). The story of Iliya Blaskov's “Diado Dobri” was published in Rusçuk (Ruse) in 1886. This literary work intrigued us because it is one of the oldest published texts in Bulgarian describing the “Musa Baba” lodge located near Tekke Kozluca village. Moreover, in some scientific studies that directly or indirectly examine the history and culture of the Turkish (Muslim) population in Bulgaria, the works (short stories) of Iliya Blaskov are cited as sources. Our aim here is to convey what was written by Bliskov, while doing this, we compare these writings with archival documents and various studies. In this way, we believe that we will contribute on the subject. The information obtained from various historical, geographical, ethnological, and local history and culture studies etc. sometimes contradicts each other, which makes the synthesis and generalization of the material difficult. We tried to resolve this as much as we could by referring to various sources. Of course, we do not claim to have covered the subject fully and examined it in detail.

Keywords: Iliya Rashkov Blaskov, “Diado Dobri” Short Story, Musa Baba Lodge, Ahlatlı Baba Shrine, Kurt Baba, Tekke Kozluca (Izbul) Village, Yenipazar (Novi Pazar), Bulgaria.

* Geliş Tarihi/Recieved: 20.12.2021, Kabul Tarihi/Accepted: 30.06.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.103.004>.

** Bu çalışma, Sofya UniBIT tarafından 29 Ekim 2021 tarihinde düzenlenen “XVIII.-XIX. Yüzyıl Arşivleri ve Belgelerinde Bulgaristan Toprakları: Çağdaşlık ve Gelenek” (Bılgarskite zemi v arhivite i dokumentite ot XVIII – XIX vek: modernost i traditsiya) konulu bilimsel etkinlikte kısmi olarak Bulgarca sunulmuştur.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bulgaristan. memish_merdan@abv.bg, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1236-2477>.

Giriş

Bu çalışmada Bulgar Uyanış Dönemi (*Vızrajdane*)¹ yazarı ve toplum öncüsü İliya Raşkov Bliskov'un *Dyado Dobri* (*Dobri Büyükbaba / Dede*) adlı edebi eserine odaklanıyoruz. Bu esere olan ilgimiz, Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Müslüman ibadet yerlerinin (tekkeler, türbeler) ve özellikle Yenipazar'ın Tekke Kozluca köyündeki Musa Baba Tekkesinin tarihi ve günümüzdeki durumuna adanmış ve konusu daha geniş kapsamlı bir araştırmamızla bağlantılı olarak ortaya çıktı.

İliya Bliskov'un *Dyado Dobri* hikâyesi Georgi Grozdev ile Georgi Zlatkov'un, Yenipazar tarihini irdeleyen çalışmasında (Grozdev-Zlatkov, 1983) kullanılmış, Emiliya Karahanova ise, Deliorman Alevileri konulu kitabının (Karahanova, 2000) bibliyografya kısmında belgesel nitelikleriyle birlikte edebi olanları da dâhil olmak üzere İliya Bliskov'un birçok eserlerini kaynak olarak belirtmiştir. Aynı zamanda Tekke Kozluca köyünün yakınında bulunan ve ele aldığımız tekke, Bulgarca literatürde ilk defa İliya Bliskov'un söz konusu eserinde kayda geçmiştir.

İliya Bliskov ve onun *Dyado Dobri* hikâyesine geçmeden önce Tekke Kozluca köyünü ve yakınındaki Musa Baba Tekkesini kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Bu köy ve yakınında bulunan Musa Baba Tekkesi², Karel Şkorpil'in çalışmalarında (Şkorpil, 1905; Şkorpil, 1905a), Vasil Marinov'un Aboba (Pliska) Ovası'na adanmış monografisinde (Marinov, 1943), İvan Minev'in Tekke Kozluca köyünün insanlarını ve tarihini ele alan anı özelliğindeki kitabında (Minev, 1997), Machiel Kiel'in incelediğimiz bölgedeki yerleşim yerlerinin Osmanlı dönemi tarihine ışık tutan eserlerinde (Kiel, 2005; Kiel, 2013; Kiyl, 2017); folklor araştırmacısı Veneta Yankova'nın çalışmalarında (Yankova, 2007; Yankova, 2015); Osmanlı epigrafisi çalışmalarıyla bilinen Katerina Venedikova'nın Ahlatlı Baba Türbesindeki mezar taşı metnini inceleyen bir makalesinde (Venedikova, 2014), Musa Baba ile Ahlatlı Baba Türbeleri üzerine yoğunlaşan Krasimira Mutafova (Mutafova, 2000; Mutafova, 2003) ve Nevena Gramatikova'nın (Gramatikova, 2011) araştırmalarında ele alındığı gibi, söz konusu tekke üzerine Damla Acar (Acar, 1999), Coşkun Kökel (Kökel, 2007), Hakkı Saygı (Saygı, 2013), Fahri Maden (Maden, 2013), Ahmet Taşgın (Taşgın, 2016), Ayşe Değerli ile Yusuf Küçükdağ (Değerli-Küçükdağ, 2017) gibi Türk araştırmacılar da durmuştur.

Bu tekke hakkında kısa bilgi Diana Radionova'nın Akyazılı Baba Tekkesi üzerine odaklanan makalesinde (Radionova, 1994) ve Lyubomir Mikov ile Bojidar Aleksiev'in Alvanlar (Yablanovo) köyü yakınındaki tekkeleri ele alan çalışmasının ekler kısmında verdikleri ve zamanında Stefan Bobçev arşiviyle birlikte devlet arşivlerine devredilen vakıf sorunuyla ilgili bir Osmanlı belgesinin Bulgarca çevirisinde mevcuttur (Mikov-Aleksiev, 2003, 83-87; 85-87).

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin çalışmasında ise bu tekke hakkında bilgi bulunmamaktadır (Ayverdi, 2000).

¹ Zamansal açıdan XVIII. yüzyılın ortalarından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam ettiği kabul edilen dönemle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Bilgarska akademiya na naukite, 1987; Boneva, 1999; Mevsim, 2014.

² XVIII ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğine ait Osmanlı arşiv belgelerinde Silistre Sancağında Tekke Kozluca'daki Musa Baba Tekkesinden başka bu adla Razgrad kazasına bağlı ve adını yakınındaki köye vermiş Musa Baba adında bir tekke daha vardır. Razgrad'a bağlı Musa Baba Tekkesi köyünün adı 1934 yılında Tsrırvino olarak değiştirilmiş, 1955'te ise Gara Samuil ile birlikte Samuil köyüyle birleştirilmiştir (Miçev-Koledarov, 1989, 69, 237, 284). Razgrad ilindeki Musa Baba Tekkesinin kalıntıları 1960'lı yıllara kadar muhafaza edilmiştir (Mutafova, 2000, 258; Gramatikova, 2011, 465-466).

Musa Baba Tekkesi hakkında belgesel nitelikli malzeme Minko Penkov ile Doroteya Georgieva tarafından 1996 yılında yayınlanmış *Şumnu ve Şumnu Bölgesi* adlı belge içeren derleme kitabında (*Şumen i Şumensko*, 1996), Georgi Cumaliev'in 1958–1973 yılları arasında gerçekleştirdiği ve Şumnu Tarih Müzesi tarafından 2016 yılında yayınlanan kitabının ikinci cildinde yer alan mülakatlarında (Regionalen istoričeski muzey – Şumen, 2016) ve Şumnu (Şumen) Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin mezuniyet tez çalışmalarında da bulunmaktadır (Miziyska, 1997).

Çalışmamızda özellikle Tekke Kozluca köyü hakkında resmi yayınlardan (BK. SB, 1890; Ts.B. GDS, 1921; Ts.B. GDS, 1924) yararlanıldığı gibi, Musa Baba Tekkesi tarihine ışık tutan Osmanlı Arşivi (BOA)³ ile Şumnu Devlet Arşivi'nde (DAŞ) muhafaza edilen arşiv belegelerinden istifade edilmiştir.

Bunlardan başka bu çalışmada, bölgeden geçen Evliya Çelebi (XVII. yüzyıl) ile Rucer Boşkoviç (XVIII. yüzyıl)'in seyahatnamelerinden faydalanılmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin çeşitli kısımlarının Bulgarcaya ilk defa 1901'de, ilk beş cildin yayınlanmasının hemen ardından, A. Şopov tarafından Bulgaristan'la ilgili bazı kısımlar çevirilip okuyucuya sunulmuştur. 1909'da D. G. Gacanov⁴, Şopov'un III. ve V. ciltlerde çevirmediği parçaları çevirmiştir. Otuz yıl sonra P. Dırvingov Seyahatnamenin konu belirtisi bakımından seçilmiş bazı parçaları yayınlamıştır (Dimitrov, 1972, 15-16). 1972'de Straşimir Dimitrov tarafından *Seyahatname*'nin Bulgaristan ve Bulgarlarla ilgili kısımları içeren oldukça kapsamlı bir çevirisi yayınlanmıştır. Straşimir Dimitrov, okuyucuya Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesini* takdim ederken, Şopov'un, Gacanov'un ve Dırvingov'un tercümelerinin hiçbirinin tam olmadığını belirterek, bunlar, seyahatname metninin orijinalindeki zenginliğin ve içerdiği bilgi bakımından çeşitliliği hakkında ışık tutamadıklarını yazmıştır. Bundan başka Dimitrov, daha geç basılan VI., VII. ve VIII. ciltlerden Bulgarcaya nerdeyse hiçbir şey çevirilmemiş diye tespit etmiştir (Dimitrov, 1972, 16). Dimitrov, Türk Tarih Encümeni tarafından 1928 yılında VII. ve VIII. ciltlerinin (eski yazıyla) yayınlanmasında sadece Türkiye kütüphanelerinde muhafaza edilmekte olan *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin diğer beş nüshalarındaki farkları göz önünde bulundurarak yayımlandığını belirtmiştir (Dimitrov, 1972, 9). Bundan dolayı 1928 yılında yayınlanmış olan *Seyahatname* metnine yeni bir nüshanın muhtemel keşfi önemli değişikliklerin getirmesini beklemek yersiz olacağını belirterek Bulgarcaya çevirinin Türk Tarih Encümeninin yayınladığı metne göre yapılmasını isabetli bulduğunu yazmıştır (Dimitrov, 1972, 17).

1762 yılında Bulgaristan'ın konumuz olan bu memleketlerinden Dubrovnikli Cizvit Rucer Yosip Boşkoviç (Ruđer Josip Bošković) geçmiş (Grozdev-Zlatkov, 1983, 67-77; Kiel, 2013, 473), söz konusu seyahati esnasında tuttuğu günlüğünü 10 yıl sonra yayınlamıştır. Aslı İtalyanca olan günlüğün 1772'de Lausanne'da yayınlanan ilk baskısı Fransızcadır. 1779'da ise Leipzig'te Almanca çevirisi basılmıştır (Todorova, 1975: 9).

³ Bize kaynak sağlamada ve çalışmamız esnasında her bakımdan yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet Taşğın'a teşekkürü borç biliriz.

⁴ Bulgaristan'da Türkolojinin bilimsel temellerini atan bilim insanı hakkında daha ayrıntılı olarak bakınız: Boev, 2004, 326-376; Yordanova, 2014, 566-573; Mevsim, 2020, 10-13.

Boşköviç'in günlüğünün Bulgarca olarak ilk defa sadece Bulgaristan ile ilgili kısımları yayınlanmıştır. Çevirisi Lyubomir Miletich tarafından yapılmış (1891), bunda Almanca yayın esas alınmıştır (Todorova, 1975,10). 1975 yılında, Mariya Todorova tarafından bunun Fransızca ve İtalyanca nüshaları göz önünde bulundurulup, Fransızca metin esas alınarak yapılmış olan yeni çevirisi yayınlanmıştır (Boşköviç, 1975). Her iki, yani Miletich ile Todorova'nın yayınlarında, bizi ilgilendiren Yenipazar hakkında yazılanlar arasında bazı ufak üslup farklılıkları hariç geçişmenin olmadığı söylenebilir.

Tekke Kozluca köyü (*İzbul*), Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Şumnu (Şumen) ili Yenipazar (Novi pazar) belediyesi sınırları içinde bulunmaktadır. Osmanlı belgelerinde bu köyün adı "Kozluca", "Tekkye-i Kozluca" ve "Tekkye Kozlucası", olarak geçmektedir. 1934 öncesi Bulgar resmi belgelerinde ise "Kozluca-tek[k]e"⁵ ve "Tek[k]e-kozluca" olarak iki şekilde verilir (Ts.B. GDS, 1921, 470; Ts.B. GDS, 1924, 88; Miçev-Koledarov, 1989, 129). 7 Aralık 1934 tarihinde yayınlanan 3775 Nolu Bakanlık Emriyle köyün adı "İzbul" olarak değiştirilir (Miçev-Koledarov, 1989, 129). Köyün adı, bölgede yaşayan Türkler tarafından "Kólca" olarak da zikredilir. Biz burada bu köyün adını Bulgaristan resmi belegelerinde 1934 yılındaki değiştirilmesinden (*Dırjaven vestnik*, 1934, 2952) önceki son kayda geçmiş olan Türkçe şeklini ("Teke-kozluca", yani "Tekke Kozluca"yı) kullanıyoruz.

Machiel Kiel, 1516 yılında Yenipazar bölgesinde Müslüman nüfuslu ve Türkçe adıyla kayıtlı on yedi köy tespit etmiştir. Bunlar çok küçük olup, ortalama olarak dokuz haneyi içerir. Aynı zamanda Bulgar köyleri, o yıllarda, bunlara kıyasla, dört katından fazla büyüktür. Söz konusu Türk köylerinin çoğunun adlarından sonra zorla sınır dışı edilmiş ("sürgün") kişilerden oluştuğunu bildiren bir not vardır. Bu ise, Kiel'e göre, bu köyler, tamamen veya neredeyse tamamen bu kişilerin ya da onların soyundan gelenlerle iskân edilmiş olduklarını gösterir (Kiel 2017, 199-202, 212-214; ayrıca bkz. Kiel, 2005, 31). M. Kiel'in verdiği bilgilere göre 1641'de Tekke Kozluca köyünde 30 hane Müslüman nüfusu mevcuttur (Kiy, 2017, 208).

Bulgaristan'ın Osmanlı idaresi altından çıktığı 1878 yılına kadar Tekke Kozluca köyündeki Bulgar ailelerin sayısı tam ve net değildir. 1878'den sonra bu köye Karlova (Karlovo), Şumnu, Trakya, Makedonya vb. yerlerden göçeden Bulgarlar yerleşir. İvan Minev, Bulgar ailelerin, farklı zamanlarda Tekke Kozluca'dan başka Şumnu'da da yaşadıkları mümkün olabileceğini yazmıştır (Minev, 1997, 30-31).

Bulgaristan Prenslığı (Emareti)'nde 1880 yılında gerçekleşen ilk resmi nüfus sayımına göre, Şumnu sancağı Yenipazar ilçesi Voyvoda belediyesi Tekke Kozluca ("Kozluca-teke") köyü, 68 özel ev ve 67 haneye sahiptir. Toplam 408 kişiden oluşan nüfusunun 214'ü kadın, 194'ü erkektir (BK. SB, 1890,164-165). Din belirtisi bakımından 13 erkek ve 2 kadın olmak üzere toplam 15 kişi Ortodoks, 388 kişi (196 erkek ve 192 kadın) ise Müslümandır. Erkek cinsiyetinden 5 kişi Musevi (Yahudi) olduğu belirtilmiştir⁶. 13 erkek ve 2 kadının anadili Bulgarca, 196 erkek ve 192 kadının Türkçe, 5 erkeğin ise Eşpanyol'dur (BK. SB,1890, 324-325).

⁵ Alıntılarda köşeli parantez içinde verilen açıklamalar araştırmacıya aittir.

⁶ Veneta Yankova, Tekke Kozluca köyündeki bu Musevilerden bahsetmemektedir. Yankova, köyün nüfusu ile ilgili istatistik bilgileri aktarırken Osmanlı idaresine ait istatistik bilgilerinden doğrudan Bulgaristan'da 1887/1888'de yapılan ikinci nüfus sayımına atlar (Yankova, 2007, 148-154). Oysa 1880 sayımına ait yayınlanmış belgelerde köyün sosyal ve iktisadi hayatına ışık tutacak önemli bilgiler vardır (BK. SB, 1890; ayrıca İvan Minev'in çalışmasına bkz: Minev, 1997, 30-120).

Tekke Kozluca köyündeki nüfusun doğum yeri ve tabiiyeti açısından tablo şöyledir: 203 erkek ve 189 kadın Bulgaristan, 7 erkek Trakya ve Makedonya, 1 erkek ve 5 kadın - Romanya, 1 erkek Rusya'da doğmuştur; 2 erkek ise "Diğer Ülkeler" sütununda belirtilmiştir. 408 kişinin tamamı Bulgaristan tabiiyetindedir (BK. SB, 1890, 484-485).

Ancak Lyubomir Miletic, Tekke Kozluca'da sadece Türkçe konuşan yerli Bulgarların da yaşadığını fakat bunlardan artık sadece üç erkek kardeşin kaldığını ve diğerlerinin Yenipazar'a taşındığını belirtiyor (Miletic, 1902, 16, 76, 92). Bu olgu muhtemelen, ilk nüfus sayımından önce veya sonralara aittir çünkü 1880 nüfus sayımı sonuçlarının gösterdiği gibi, Tekke Kozluca'daki Müslümanların sayısı, anadili Türkçe olan kişilerin sayısına eşittir. Fakat Miletic'in bu "sadece Türkçe konuşan Bulgarlar", diğer Bulgarlar gibi Hristiyan (Ortodoks) olup kendi anadillerini Bulgarca olarak belirtmiş olma ihtimali de vardır.

Günümüzde (2007 yılına kadar), Veneta Yankova'nın verdiği sayılara göre Tekke Kozluca köyünde 95'i Müslüman (Türk, Pomak, Çingene) ve 35'i Hristiyan (Bulgar) olmak üzere 130 civarında aile yaşamaktadır (Yankova, 2007, 153).

Tekke Kozluca köyü yakınında bulunan Musa Baba Tekkesi hakkında ulaşabildiğimiz en eski belge Aralık 1784 tarihlidir. Bu belgeye göre, Mehmed Paşa'nın Musa Baba Tekkesi vakfının tevliyeti ve tekke dervişlerinin yemeği için vakfettiği Kalgörefçe (büyük ihtimalle, bugün küçük bir kasaba olan Kaspiçan'ın Kalugeritsa semti olmalı) köyündeki bir su değirmeninin idaresi vakfiyedeki şartlar gereğince tekkenin vefat eden şeyhi Abdi Baba'dan yeni şeyhi Seyyid Mehmed Baba'ya aktarılır (C.EV/328-16657). Ocak 1785 tarihli ikinci bir belge, yine Abdi Baba'nın vefatıyla boş kalan Bektaşî Musa Baba Zaviyesi zaviyedarlığına eski şeyhin yerine geçmeye en layık olan Seyyid Mehmed Baba olduğu için o seçilmiş, o yüzden tekkenin bütün eşyası ve malları da onun üzerine emanet edildiğini bildirir (AE.SABH.I./289-19441⁷). Şubat 1797 tarihli başka bir belge Tarikat-ı Bektaşîyeden Yenipazar kazasına bağlı Kozluca köyünde Hünkarlı Musa Baba Zaviyesi mütevellî ve zaviyedarı Seyyid Mehmed Baba vefat ettiğini ve tekkenin tevliyet ve zaviyedarlık cihetleriyle Seyyid Ahmed Baba görevlendirildiğini (C.EV/74-3660) öğreniyoruz.

Osmanlı arşiv belgelerinden istifade etmiş olan araştırmacıların çalışmalarından bu tekkenin eşya, emlak ve hayvan varlıkları açısından zengin olduğu anlaşılıyor (Maden, 2013, 114, 390-409; Değerli-Küçükdağ, 2017, 125). 1826'da Bektaşî tekkeleri kapatılırken 60 seneden önce (1766) yapılmış olan tekkeler bırakılır, yeni yapılmış olanların yıktırılması kararı alınır (Maden, 2013, 71). Kapatılan Rumeli tekkeleri arasında Yenipazar Musa Baba Tekkesi de yer alır. Türbe ve cami mahalli bırakılarak tekke yıktırılmış, mülkiyetine devlet tarafından el konulmuştur (Maden, 2013, 114-118, 122; Değerli-Küçükdağ, 2017, 125). Musa Baba Tekkesi, kapatılan ve yıktırılan Bektaşî tekkelerinin 1832'den itibaren yeniden canlandırılmaya başlamasıyla tekrar açılmıştır (Maden, 2013, 253).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yılları dolayında tekke ve onun mülkleri, çiftlik şeklinde Dr. Viço Panov tarafından idare edilmeye başlar. Sonraları çiftliği Panov'un eşi, iki kızı ve damadı İvan Bagryanov yönetir. Çiftlik 1944 yılına kadar 4000'den fazla dekardan oluşan büyük ve zengin bir işletme merkezi olarak varlığını sürdürür. 1945'ten sonra Devlet Tarım İşletmesine dönüştürülür; 1990'lı yıllarda ise Bagryanov ailesine iade edilir. Çiftlik, Tekke Kozluca köyünün ekonomik hayatında, geçmişte olduğu gibi (DAŞ, f. 642k, op. 1, a. e. 52, 53, 55, 56, 57; Marinov, 1943; Grozdev-Zlatkov, 1983, 146), günümüzde de (Yankova, 2007, 163) oldukça önemli bir rol oynar.

⁷ Bu belgeden A. Değerli ile Y. Küçükdağ da istifade etmişlerdir (Değerli-Küçükdağ, 2017, 125).

Musa Baba Tekkesinin bulunduğu bölgeyi ilk defa 2021 yılının Nisan ayında ziyaret ettik. Musa Baba Türbesi, köyün kuzeyindeki “Çiftlik“ (“Çiflika”) olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır ve bugün özel mülkiyet sınırları içindedir. Türbe, bir yükseltinin terasa benzeyen bir bölümünde bulunur. Bugün türbenin bulunduğu avlu içinde ibadet maksadıyla tekkeyi ziyaret edenler için günümüze ait bir çeşme ve birkaç bina vardır. Diğer bazı tekkelerde olduğu gibi, burada da türbenin yanındaki ağaçlara çaputlar bağlanmıştır. Fakat burada bunlar rengi ağarmış aynı tip kumaşımı bir materyalden olup, daha çok sembolik denilebilecek sayıda bir-iki dala konulmuştur.

Musa Baba Türbesine birkaç dik basamakla biten merdiven şeklinde dar bir beton yoldan çıkılır. Türbe binası, üzerine günümüze ait olan ve net görülebilen iyileştirmeler yapılmış, Lyubomir Mikov’un tasnifini kullanacak olursak, XIX. yüzyılı sonları – XX. yüzyıl başlarına ait “halk tipi mimarisi” özelliklerine sahiptir (Mikov, 1999; Mikov, 2005, 37-38, 81-124).

Türbe civarı birkaç defa definciler tarafından tahrip edilmiştir, Ağustos 2002’de ise 1930-1940’lı yıllara ait hatıralara göre yeniden inşa edilmiş bir taş çeşme bulunur (Yankova, 2007, 63). Türbenin önünde ve bulunduğu avlunun dışında birkaç on metrelik mesafede bir göl vardır.

Şumnu Devlet Arşivi’nde 1879–1883 yıllarına ait ve Dr. Viço Panov’un Tekke Kozluca’daki çiftliğinde çalışan işçilerin ve bu işçilerin ödenen maaşlarının kayıt defterleri korunmaktadır (DAŞ, f. 642k, op. 1, a. e. 52, 53, 55, 56, 57). Fakat bunlardan Musa Baba Tekkesi hakkında edinebildiğimiz bilgi, sadece 19 Mayıs 1880 tarihinde düşülen bir nottan o tarihlerde “tekke”nin haydutlar tarafından basılmış olduğu yönündedir (DAŞ, f. 642k, op. 1, a. e. 52, list 7).

Veneta Yankova, yöre halkının eskiden türbe ile önceleri yanında var olan mezarlık arasında bulunan Musa Baba Türbesinin yakınında küçük bir camiden bahsettiğini, söz konusu caminin bu yerlerdeki birçok yangınların birinde yandığını söylediğini yazar. Yankova tarafından kayda alınan ve 1910’lu yıllarda doğmuş olan Tekke Kozluca köyü sakinlerinden Osman İmamoğlu ve Mehmet Raimov’dan edinen bu bilgi (Yankova, 2007, 64-65), Georgi Cumaliev’in 7 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı bir mülakattan aynı köy halkından 79 yaşındaki Ahmet Süleymanov (Ahmed Syulyumanov) adlı kaynak kişinin verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Ahmet Süleymanov’un ifadesine göre Viço Panov’un önce “derviş tekkesi” olan çiftliğinin yanında 55-60 yıl önce çıkan bir yangında yok olan “eski bir cami varmış” (Regionalen istoričeski muzey – Şumen, 2016, 159-160). Tekke yakınında bulunan bu cami XIX. yüzyılın sonları ya da XX. yüzyılın başlarında yangın sonucu yok olduğu anlaşılıyor. Fakat bugün türbenin bulunduğu bölgede görünür cami kalıntıları yoktur (Yankova, 2007, 64).

Tekke bölgesinde eskiden bir cami bulunduğunu (F. Maden ve A. Değerli ile Y. Küçükdağ’ın zikredilen çalışmalarından başka) Osmanlı Arşivi’nde muhafaza edilen iki belge doğrular: Yine Aralık 1784 tarihli bir başka belgeyle Seyyid Şeyh Abdi Baba’nın vefat ettiği için Yenipazar kazasındaki Musa Baba Tekkesi yakınında bulunan sabık Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa’nın⁸ yenileyerek yaptırdığı caminin hatiplik ciheti tekkenin yeni şeyhi ve zaviyedarı olan Seyyid Mehmed Baba’ya tevcih edilir (C.EV/656-33061). 1808’de ise Muhsinzade Mehmed Paşa Camininin mahlül hitabeti Ahmed Baba’ya (Halife’ye) verilir (HAT/1500-86). Görüldüğü gibi, iki belgeden Musa

⁸ Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa’nın (1765–1768; 1771–1774) buralardaki faaliyetleri hakkında bk. Süreyya, 1996, 1064-1065; Georgieva-Sıbeve, 2001, 305-306; Mikov, 2022.

Baba Tekkesine şeyh ve tekke mülklerinden sorumlu tayin edilen kişilerin (Abdi Baba, Mehmed Baba ve Ahmed Baba) aynı zamanda Muhsinzade Mehmed Paşa tarafından yenilenerek yaptırılan söz konusu caminin hatipleri olduğunu da anlıyoruz.

Musa Baba Türbesinden kuzeydoğu istikametinde takriben 1 km mesafede “Kışla” adını taşıyan yerde Ahlatlı Baba olarak bilinen başka bir türbe daha vardır. Veneta Yankova, Tekke Kozluca'nın eski yerleşim yerinin burada olduğunu belirtir. Yankova, 1940'lı yıllara kadar burada büyük bir mezarlık var olduğundan söz edildiğini kaydetmiştir (Yankova, 2007, 65).

Ahlatlı Baba Türbesinin kuzeyinde yaklaşık 40-50 m uzaklıkta ağaçlarla örtülü dağlık arazinin boğazının ağzında bir su kaynağı bulunur. Bu su kaynağının hemen arkasında, boğaz boyunca kuzeye doğru devam eden dik ve taş döşeli günümüzde kullanılmayan eski bir yol vardır.

V. Yankova (Yankova, 2007, 65-67), K. Venedikova (Venedikova, 2014, 826) ve A. Taşğın'nın ele aldığı risalede bu tekkenin (türbenin) “Ahlatlı Baba” (Taşğın, 2016, 109) olarak; C. Kökel bunu “İsa Baba” (Kökel, 2007, 15); Gramatikova ise Akkadınlar (Dulovo) bölgesinde yaşayan Kızılbaşların (Alevilerin) anlattıklarına istinaden “Musa Baba Türbesi yakınında bulunan” “Alatlı Türbesi”nden bahseder (2011: 470). 2021 yılının ikinci yarısında yapılan onarımdan sonra ise türbenin kapısı üzerine “Gübürlü Baba” adının da yazılı olan bir levha konulmuştur. Güney ve güneydoğuya bakan küçük bir yamaçta yer alan “Ahlatlı Baba” türbesinin yapısı, Musa Baba Türbesi ile aynı mimari tipi takip ediyor (Yankova, 2007, 65), hatta küçültülmüş bir kopyası olduğu söylenebilir. Bunlar arasındaki (2021'deki onarımdan önce) farklardan biri, görebildiğimize göre, bu türbe yapısının ayrı ayrı parçalarının montajında ahşap bağlantı elemanları (çivi) kullanılmış, Musa Baba Türbesinde ise bunlar metaldir.

Krasimira Mutafova'ya göre, her iki türbenin mevcut binaları büyük olasılıkla XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir (Mutafova, 2000, 258). Aynı zamanda bu iki türbe “utraqvistik” tapınak olduğu kabul edilir; bu görüşü benimseyen araştırmacılara göre tekkeler Müslüman ve Hristiyanlar tarafından ziyaret edilir, her iki dinin temsilcileri burada kendi “ibadetlerini” icra eder (Marinov, 1943; Minev, 1997; Mutafova, 2000; Mutafova, 2003; Yankova, 2007; Yankova, 2015 vb. Ayrıca bkz: Dimitrov, 1987; Dimitrov, 1994).

Literatürde, Hristiyanlar (Bulgarlar) tarafından Musa Baba (Ali Baba) Türbesine “Aziz İliya [Sveti İliya] Şapeli”, Ahlatlı Baba için ise “Aziz İvan [Sveti İvan] Şapeli” adlandırıldığı kayda geçmiştir (Marinov, 1943; Minev, 1997; Mutafova, 2000; Mutafova, 2003; Yankova, 2007; Venedikova, 2014).

Tekke Kozluca Tekkesi hakkında ilk, oldukça ayrıntılı bilgiyi Vasil Marinov'un 1943'te yayımlanan Pliska (Aboba) Ovasına adanmış eserinde buluyoruz. Burada V. Marinov iki türbeye ilişkin yerel Bulgar nüfusu arasında yaşayan efsanelerden bazılarını da vermiş:

“Şüphesiz Tekkenin tarihi tam olarak bilinmiyor. Efsane, burada İliya ve İvan adlı iki kardeşin bulunduğunu anlatır. İliya, Müslümanlığı kabul ettiği için kardeşi İvan'ı öldürür. Öldürülenin arkadaşları bunu öğrenince gelip İliya'yı öldürürler, fakat Bulgar olarak değil, Türk olarak öldüğü densin diye, onu henüz yaralarından ölmemişken, sünnet ederler ve Türk yaparlar. Başka bir versiyonda, onların, Hristiyanlığı yaymak için “inanç uğruna” savaştan on iki kardeş oldukları, din konusunda şiddet uygulamayı kabul etmedikleri vs. anlatılır. Türkler,

silahlı çatışmanın esnasında İvan'ı Tekke yakınında öldürürler. İliya, "Aziz İliya" (Ali Baba) Tekkesinin yanında savaşırken öldürülür. Diğerleri savaşarak Bükreş'e kadar çekiliyormuş, sonunda hepsi öldürülmüş. Belli ki burada, Türkler tarafından kovulan ve birer birer öldürülen Bulgar keşişlerin olduğu bir Bulgar manastırı varmış, bunu efsane de anlatır. Onlar manastıra el koyar ve bir cami yapar, yerini Türk tekkesine dönüştürürler [...].

Aziz İliya Şapeli'nden doğu istikamette Kırlangıçlı Aziz İvan Şapeli, başka bir deyişle "Tekkesi" bulunur. Bu ad ona, orada birçok kırlangıç toplandığı için verilmiştir."

Bu efsanelerle birlikte V. Marinov, Musa Baba Tekkesindeki yapıları betimlemiştir. (Marinov, 1943, 172-173). Vasil Marinov'un burada alıntıladığımız kitabını başka bir çalışmamızda daha detaylı biçimde ele alacağız. Ancak belirtmemiz gerekir ki, Krasimira Mutafova tekkelerle ilgili bu tür efsanelere soğuk hatta kuşku ile bakar. O, "Ali Baba [yani Musa Baba]'nın sandukasının bulunduğu odada Aziz İliya, Meryem Ana [Bogoroditsa] ve Meryem oğlu İsa [Hristos]'nın, Musa Baba [Ahlatlı Baba] Tekkesinde ise Meryem oğlu İsa, Aziz Yorgi [Sveti Georgi] ve Meryem Ana'nın ikonaları varmış" diye yazmaktadır. Fakat Mutafova'ya göre, tekke evliyası ve bunun Hristiyan "muadili" ile ilgili günümüze ulaşan efsanelerin, bu iki azizin arasındaki bağın doğası hakkında bilgi vermediklerini, bu tür efsanelerde Hristiyanların, aslında Müslüman ibadet yerini ziyaretlerinde bir nevi "meşrulaştırmak" maksadı sezilir tespitinde bulunmaktadır (Mutafova, 2000, 257-259). Veneta Yankova ise, bu efsaneleri Osmanlıların Hristiyan halkı "kitlesel olarak İslamlaştırdıkları" efsanevi zamanıyla bağlar. Araştırmacı, bu efsanelerin yaygınlığını, muhtemelen Vasil Marinov, İvan Minev vb. yazarların bunları yazılı olarak kayda alıp yaygınlaştırdıklarından kaynaklandığını düşünür (Yankova, 2007, 69).

Şimdilik bizim için önemli olan, Marinov'un burada söz konusu "aziz"den "Musa Baba" olarak değil, "Ali Baba" adıyla bahsetmesi ve bölge Bulgarları arasında buradaki iki türbeyle ilgili yaygın olan efsanelerdir.

İliya Bliskov'un *Dyado Dobri* hikâyesi 1886'da Rusçuk (Ruse)'ta yayımlanır. Bu edebi eser, yukarıda da belirtildiği gibi, Tekke Kozluca köyü yakınlığında bulunan "Musa Baba" Tekkesini anlatan Bulgarca yayınlanmış en eski metinlerden biri olduğu için ilgimizi çekti. Biz Bulgar Uyanış Dönemi Edebiyatı uzmanı değiliz ve görüşleri titiz incelemeye dayanan ve objektif çalışan otoriteli Bulgar bilim insanlarının değerlendirmeleri olmasaydı, bu hususta ortaya fikir atmaya cesaret edemezdik. Bliskov'un bu hikâyede Tekke Kozluca köyündeki tekkeyle ilgili dile getirdiklerinin ne ölçüde doğru ne ölçüde yazarın hayal gücünün meyvesi olduğu başkaları tarafından değerlendirilmelidir. Oysa Bulgaristan'daki Türk (Müslüman) nüfusun tarihini ve kültürünü dolaylı olarak ya da doğrudan inceleyen bazı bilimsel çalışmalarda İliya Bliskov'un edebi eserleri (hikâyeleri) kaynak olarak gösterilmekte olduğu bir gerçektir. Burada amacımız Bliskov tarafından yazılanları aktarmak, fakat bunu yaparken bu yazılanları arşiv belgeleriyle ve çeşitli çalışmalarla karşılaştırmaktır. Bu şekilde konuya ek olarak ışık tutacağımıza inanıyoruz.

Çeşitli tarihi, coğrafi, etnolojik, yerel tarih ve kültürü vs. konulu araştırmalardan elde edilen bilgilerin bazen birbiriyle çelişmesi malzemenin sentezini ve genelleştirmesini zorlaştırmaktadır. Bunu bir yere kadar çeşitli kaynakalara başvurarak elimizden geldiğince gidermeye çalıştık. Tabi, konuyu bütünüyle kapsadığımızı ve detayına kadar incelediğimizi iddia etmiyoruz.

1. İliya Blıskov'un Hayatı ve Eserleri

İliya Raşkov Blıskov (1839–1913) Klisura'da dünyaya gelmiştir. Bulgar Uyanış Dönemi öğretmeni ve yazarı Raşko Blıskov'un oğludur. İlk babasının yanında, bir süre de Devnya köyünde ve Rusçuk'ta okumuştur. İliya Blıskov, Kırım Savaşı esnasında Silistre'de terzi çırağıdır. Blıskov, Bulgaristan topraklarından çekilen Rus ordusuyla Braila'ya kadar varır. Burada bir dokuma ürünler mağazasında satıcı ve hizmetçi olarak çalışır. 1857'den sonra Silistre, Şumnu, Pravadı (Provadiya) bölgelerinde öğretmen olarak çalışır. İ. Blıskov, 1860 yılında Şumnu'ya gelir; burada Dobri Voynikov ve Atanas Granitski'den ders alır ve daha sonra öğretmen olarak atanır. Bir süre seyyar kitap satıcılığı yaparak Dobruca'nın kasaba ve köylerini gezer. Seyahatleri sırasında folklor materyalleri derler ve bunların bir kısmını sonraları eserlerinde yayınlar. Bulgaristan'ın 1878 Osmanlı egemenliğinden çıkışından sonra Şumnu'da öğretmen, müfettiş, Öğretmen Enstitüsü ve Kız Lisesinde okutman olarak çalışmaya devam eder. İliya Blıskov, 1887–1894 Stefan Stambolov yönetimi sırasında Rusofil (Rus yandaşlığı) görüşleri nedeniyle takibata uğrar, ancak sonraları öğretmenlik yapmasına tekrar izin verilir. Şumnu'da vefat eder (Tsanev, 1976, 103; Todev, 2000, 41).

İliya Blıskov, geniş okur kitlesinin okuma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik belirli bir “edebiyat tipi” yaratmak için büyük çaba sarf etmiştir. Bunun tür, içerik ve üslubu ile estetik niteliklerini belirtmek zordur. Bunlar sadece ihtiyaçları değil, aynı zamanda en geniş okur kitlesinin olanaklarını da yakından içeren Bulgar Uyanış edebiyatının “geleneksel demokratik statüsü sürecini sürdürüyorlar” (Radev vd., 1996, 60).

İliya Blıskov'u edebiyata yönlendirmede büyük rol oynayan, ilk adımlarında onu destekleyen ve teşvik eden Dobri Voynikov'dur. Bundan başka Blıskov, Georgi S. Rakovski'nin *Orman Yolcusu (Gorski pıtnik)*⁹ adlı eseri ve özellikle Vasil Drumev'in *Bahsız Aile (Neştastna familiya)*'sinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca, üzerinde aile terbiyesinden gelen Ortodoks geleneğinin de tesiri vardır (Todev, 2000, 41).

Blıskov'un bıraktığı edebi miras arasında *Kayıp Stanka (İzğubena Stanka)* (1865, Bolgrad), *Talihsiz Kristinka (Zloçesta Kristinka)* (1870, Rusçuk) ve *Çocuklarının Katili Olan Sarhoş Baba, (Piyan başta, ubiets na detsata si)* (1879-1880, Rusçuk), adlı uzun hikâyeleri yer alır. *Kayıp Stanka* adlı uzun hikâyesinin, Bulgar Uyanış döneminin en popüler düzyazı eserleri arasında yer aldığını belirtmek gerekir. Bu uzun hikâye, İ. Blıskov'un “o zamanki okur üzerinde canlı bir sanatsal etkiyle” orijinal bir eserde yeniden yaratmayı başardığı, Kırım Savaşı sırasında Bulgarların hayatından ve mücadelelerinden alınan gerçek bir olaya dayanmaktadır (Todev, 2000, 41-42). O dönemde kaleme alınan uzun hikâyelerde belgesellik, anısalılık, etnografik ayrıntılar ve doğa tasvirliği gibi öğelerin ağır bastığı görülür (Mevsim, 2007, 62).

Sonraki hikâyeleri, *Kayıp Stanka*'nın “karakteristik devrimci-romantik heyecan özelliğinin eksikliği ve ahlaki ve dini vaaz ve tek taraflı ahlakçı hedeflere vurgu yapıldığı” nedeniyle daha az başarılı olur (Todev, 2000, 42). Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğinden çıkışından sonraki dönemde, anlayamadığı yeni ahlak anlayışıyla karşılaşması, Blıskov'u hayal kırıklığına ve şaşkınlığa sürükler, bu da eserlerini etkileyen bir gerçektir (Radev vd., 1996, 60).

⁹ Yazar ve eserle ilgili daha ayrıntılı olarak bakınız: Mevsim, Hüseyin. Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Romantik Bir Eser: Georgi Rakovski'nin *Orman Yolcusu [“Gorski Pıtnik”] Poeması*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Batı Kültür ve Edebiyatlarında Romantizm. *Ankara Üniversitesi Yayınları*, No: 442, s. 171–180, Ankara.

İliya Blıskov hikâye yazmanın yanı sıra çeviriler de yapar, yabancı yazarların eserlerini Bulgarlaştırır; gazetecilikle birlikte, ahlaki açıdan öğretici metinler ve anılarını kaleme alır. Yaptığı çevirilerle Bulgar dilinin ve edebiyatının gelişmesinde önemli bir iz bırakmasa da, daha kalıcı edebi değere sahip olan anıların kaderi böyle değildir. Araştırmacılara göre, bunlar, Bulgar halkının aydınlanmasına ve ahlaki gelişimine adanmış, çağ ve çağın yaşam tarzı, âdetleri, Bulgar Uyanış dönemi aydınlarının hayatı ve mücadeleleri için önemli birer belge niteliği taşır (Todev, 2000, 42).

Çalışmamızda, 1985'te Bulgar Çiftçi Halk Birliği Yayınevi'nin girişimiyle yayınlanan ve İvan Radev'in derlemesiyle İliya Blıskov'un seçilmiş düzyazı eserleri kitabını kullandık. Hikâyenin tam adı *Dyado [Büyükbaba, Dede] Dobri. Bizim Eski Gerçek Milli [Halk] İnsanlarımızdan Biri (Dyado Dobri. Edin ot starite naşi istinski narodni mje)*'dir (Blıskov, 1985, 443-468).

Blıskov için olduğu kadar diğer Bulgar Uyanış dönemi yazarları içinde eserin okur üzerindeki toplumsal ve edebi etkisi özel bir önem taşır. Blıskov yalnızca ilk düzyazı eserlerinde değil, daha sonra da gözü önünde bulundurduğu kitlesel okuyucunun folklor ve "ataerkil güvenirlilik tasavvurlarını" dikkate alır (Lekov, 1988, 297).

Diğer hikâyelerinde olduğu gibi (Dimkov, 2013, 102; Jeçev, 1989, 10), *Dyado Dobri* hikâyesinde de İ. Blıskov, anlatıyı hayali değil, gerçek sınırlar içinde çerçevesiyor– Tekke Kozluca, yakınındaki Voyvodovo (Voyvoda) köylerinin adlarını vermiştir. Böylece, *Dyado Dobri* hikâyesindeki "bugün bir kasaba" olan "N. köyü"nü, doğrudan 1883'te Bulgar prensinin iradesiyle şehir ilan edilen (Miçev-Koledarov, 1989, 197) Novi Pazar (Yenipazar)'a bağlıyoruz. Zaman açısından hikâyede anlatılan hadiseler genel olarak 1840'lı yılları kapsar.

Araştırmacıların Blıskov'un eserleri hakkındaki görüşlerini yukarıda kısaca ve çalışmamız açısından önemli bulduğumuz tespitlerini sunmaya çalıştıktan sonra, *Dyado Dobri* hikâyesine geçiyoruz. Amacımızın Blıskov'un eserinin edebi tahlilini yapmak olmadığını bir kez daha belirtmek isteriz. Eserin Tekke Kozluca köyü tekkesine değindiği kısımlarına ağırlık vermek suretiyle bunların kısaltılmış özetini sunuyoruz.

Yapısı bakımından *Dyado Dobri* hikâyesi, serim, 9 kısmı içeren düğüm ile çözüm bölümlerinden oluşur. Hikâye, serim bölümünde (Blıskov, 1985, 445-446), *Dyado Dobri*'nin gerçek bir "milli [halk] Bulgarı" olduğunu belirtmekle başlar. Bugün "milli" kelimesi nerdeyse "alay" anlamında olduğu belirtilir; modern toplumu kaplayan yolsuzluktan bahsedilmiştir. Ondan sonra hikâyenin düğüm bölümüne geçilir:

"40 yıl önce (bugün bir kasaba olan) N. köyünde 80 kadar Hristiyan evi vardı. Bulgar demiyorum, çünkü o zamanlar burada, Bulgarca konuşan üç kişi dışında, -ki, bunların konuşması da Türkçeye karışık ve bozuktu, - geri kalan herkes eşleriyle ve çocuklarıyla Türkçe konuşuyordu." (...)

"90 yaşında Dyado İvan adında (bugün bile küçük büyük herkesin Türkçe konuştuğu Voyvodovo köyünün yerlisi) bir adama, Türkçenin Bulgarcanın yerini nasıl aldığını sorduğumda, şöyle cevap verdi:

"Şimdi, gördüğün gibi, Bulgar mahallesi yavaş yavaş Türk mahallesinden ayrılmış durumda, fakat ben köyümü öğrenmeye başladığım zaman evlerimiz Türklerin evleriyle karıştı. Bizim Türkler pek kötüydü; diğer meselelerin yanı sıra aramızda Bulgarca tek kelime bile konuşulduğunu duymak istemiyorlardı..."(...)

“Ancak garip olan şu ki, N.’lilar ve yukarıda bahsettiğimiz Voyvodovo gibi ilçedekiler de inançlarında o kadar güçlüydüler, eski Bulgar geleneklerine o kadar bağlıydılar ki, onlardan biraz daha uzakta olan Bulgar köyleri, zayıf inançlarından ve eski atalarının geleneklerine eski saygılarından [kendilerini mahrum ettiklerinden] dolayı onlardan utanmalıdır. Voyvodovo köyü Bulgar’ı, bir Türk’ten o kadar nefret ederdi ki mümkünse onunla karşılaşmamak isterdi fakat evinin üç tarafı Türk evleriyle çevrili olduğu için, ne yapabiliyordu ki.[...]

N.’in eski gelenekleri için ne diyeceksiniz? Size bunların gelenekleri hakkında kısaca anlatacaklarımı daha da şaşırtıcı hatta inanılmaz bulacaksınız.

Tabii, Hristiyan olarak bunların hem nişanları, hem düğünleri hem dini nikâhları gibi, horo tepmeleri de, gençlerin akşamları ateş etrafında toplandıkları eğlence yerleri de varmış. Bu törenlerde her şey eskiden olduğu gibi yapılmış. [...]

O dönemde diğer köylerde ve her yerde olduğu gibi burada da inancın âdetleri icra edilirdi. Papaz yılda bir veya iki defa görülüyordu. Bir kişi öldü mü, papazsız, cenaze ayini yapılmadan gömülürdü. [...] Doğan çocuk, dayanma ve yaşama inayetini gösterirse, papaz geçtiğinde onu vaftiz eder, ancak öleceği anlaşılırsa, onu yaşlı nine vaftiz ederdi. Ekzarkta devamlı anafora ve efkaristiya bulunuyordu. Ekzark, papazın evinde konakladığı kişiye denir. Efkaristiya o zamanlar farklı bir şekilde verilmiş. Papaz, bir damla şarabı, hazırlanan efkaristiyanın bir parçası olan ekmek kırıntısıyla birkaç üzüm tanesine döker; egzark, bu tanelere büyük bir imanla dokunuyormuş; biri ölecek olursa ağzına bir tane tıklır, işte sana efkaristiya.

Genel ayın [Obşto bogoslujenie], yılda bir kere, o da yakın zamana kadar Tekke Kozluca adında bir Türk köyü yakınında bulunan bir Türk tekkesinde yapılmış. Derin bir boğazın dibine kurulmuş olan bu Türk manastırı, birçok tarla, çayır, su değirmenleri, ucsuz bucaksız ve koyun, keçi, inek, öküz gibi çok sayıda küçük ve büyük baş hayvanın beslendiği otlaklarıyla zengindir; bunların hepsi bağış olarak Türklerden, çoğu ise Hristiyanlardan verilmiştir. Tekkede evliyanın [svetiya] mezarı bulunur fakat bu evliyanın kim olduğunu kimse bilmezmiş. Tekkenin sahibi olan zaimin kendisi bile nasıl bir evliyaya tapıp tapmadığını ve hürmet ettiğini tam olarak bilmiyormuş. Türkler, bu evliya onların evliyası olduğunu iddia etmiş olacak ki Hristiyanlar ise bunun Aziz İliya’nın mezarı olduğuna dair kendi kendilerine gizlice yorumlar yapıyorlardı. Her neyse... Ancak, buraya, mezara birkaç don yağı mumu bağışlayan Türklerden başka, Hristiyanlara da hatta iyi bir ağırlamayla birlikte, İliya peygamberin mezarını ziyaret etmelerine izin verilirdi. Yıl boyunca Hristiyanlardan tekkeye, vücut sağlığı için daima bir şeyler damlardı, fakat Aziz İliya gününde bunlar akardı: Bağış olarak kimisi koç kimisi kuzu, kimisi balmumundan yapılmış okka mum, kimisi okka zeytinyağı – herkes gücüne göre bşeyler getirecek ve o gün, her köy kilisesinin azizini kutlama günü şenliğinde [sıbor] olduğu gibi bayram havasında geçermiş.

Bizim buradaki 1830 yılından önce bilinmeyen sözde Bulgarlarımızın dini tesellisi aşağı yukarı buymuş. [...]

Dyado Dobri, “Kör Vezir Muharebesi [Kyor-Vezirovoto muarabe] esnasında kendini korumak için yakın şehre sığınmıştır”. Burada Bulgarca öğrenmenin yanı sıra

“Hristiyanlığın ne olduğunu da görmüş ve öğrenmiş ve İliya Peygamberin tekkedeki ayinlerini sapkınlık [heretic] olarak görmeye başlamış. N-r’a döndüğünde, pazar günleri şehirde olduğu gibi bir mum yakacak, istavroz çıkaracak, bir kilise okuması duyacak, bir kutsal emaneti görecektir ve öpecek bir yer olmadığından canı sıkılıyormuş”.(...)

Çalışmamız açısından ilginç olan, İliya Bliskov’un Dyado Dobri hikâyesindeki başka bir karakter,

“Tırnova [Tırново, Veliko Tırново] bölgesi doğumlu [...] 50 yaşında bir ihtiyar” olan Papaz (Peder) İvan’dır. Papaz İvan, “kırmızı kilise harfleriyle basılmamış olan ve başlangıcında Tanrı’ya hitap etmeyen her kitaptan nefret eden rahiplerden değildi” ... “Papaz İvan, din konulu olmayan kitaplardan başka gazete okumayı da severdi. [...] Tanrı’nın sadık bir kulu olan ve okumayı seven bu gerçek Bulgar rahip, dul kaldıktan sonra, artık sadece tesellisini değil, ruhunun zenginleşmesini de bulduğu kitaplara kendini daha da verdi. Aynı zaman onda milli duygu da geliyordu. [...] Kasabadan kasabaya, köyden köye sürülen bu iyi rahibin hangi nedenle N*a düştüğü bilinmiyor. Ancak Papaz İvan, bu “vahşi yere” sürgün edildiği için minnettardır çünkü böyle bir yerde sürüsüne bakabilecektir”.

Peder (Papaz) İvan N.’ya yerleşir, buradaki insanlarla ve onların adet ve gelenekleriyle tanışır. Ona

“Deliorman’ın köşelerinden birine sıkıştırılmış bu sefil memlekette böylesine kaba basitliği seyretmek çok zor geliyordu. O, Hristiyanların tekkede icra ettikleri ayinlere putperestlik gözleriyle baktı. Bu hurafeye karşı açıkça vaaz vermeye başlasa Türk sahibinin menfaatine dokunacaktır, Türkler o zaman onunla kim bilir ne yaparlardı” (...).

Bu şekilde Papaz İvan, evini ibadet yapma maksadıyla “papaz evi”ne çevirmeyi kararlaştırır. Peder İvan evinin bir kısmını böler, mumlarla, birkaç avizeyle, bir şamdanla süsler ve “işte bir dua evi” (...)

“Altı ay geçer geçmez, Papaz Evi içeriden küçük bir kiliseye benzemeye başladı; herkes bir şeyler getirmişti: mum, bir avize, yağ, balmumu; yortu günlerinde ise buraya toplanan insanlar sığmazlardı [...]”. (...)

Hikâyenin bundan sonraki sayfalarında Dyado Dobri, Papaz İvan ve Dyado Vilço Stanyooğlu adlı zengin bir adam 5-6 yıl içinde Yenipazar’da bir kilise ve yanına bir okul kurmayı başarırlar (Bliskov, 1985, 452-457). Sonra (Bliskov, 1985, 459-465) Dyado Dobri, millete zulmeden Hüsrev ve Osman adında iki eşkıyanın canına okur. Bliskov, bu iki olayın tarihlerini de 1847 ve 1849 olarak vermiştir.

Hikâyenin çözüm bölümünde (Bliskov, 1985, 467-468) anlatıcı, köyün “bozuluşundan” şikâyetçidir: Bugün kilisenin karşısında yedi meyhane bulunuyor, Dyado Dobri zamanında ise meyhane hiç yoktur. “Kilisede Hristiyan yok denecek kadar az iken, meyhanelerin hepsi doludur”.

Buna sebep olan siyasetçilerdir. Bunlar, köylünün güzel sade hayatını bozmuş, kafasını karıştırmış hatta imanına el koyacak kadar ileri gitmişlerdir. (Bliskov, 1985, 468)

Görülüyor ki *Dyado Dobri* hikâyesinin yukarıda aktardığımız olay örgüsü, konumuzu ilgilendiren belirli birtakım bilgiler aktarmaktadır. Buna göre İliya Bliskov’un anlattıklarının önemli bulduğumuz bazı noktalarını ele alacağız.

Tekkedeki mezar hakkında tekkenin sahibi “zaimin” kendisi de dâhil olmak üzere neredeyse hiçbir şey bilmeyen Türklerin aksine, Bulgarların (Hristiyanların), dillerini unutmüş olmalarına rağmen, tahmin olsa bile bir şekilde buranın Aziz İliya’nın mezarı olduğu hafızalarında korunmuştur.

Burada parantez açıp Tekke Kozluca köyü yakınlarındaki Musa Baba Tekkesinin adı meselesini ele alacağız. Başta da belirtildiği gibi Vasil Marinov, tekke “hamisi” olarak Musa Baba’nın adını hiçbir yerde zikretmez. Böyle biri olarak “Ali Baba” adını verir. Nitekim bu tekke üzerine yapılan araştırmalarda Tekke Kozluca köyü yakınlarındaki iki türbe (Musa Baba ve Ahlatlı Baba) hakkında bir muğlaklık vardır.

Krasimira Mutafova'nın yazdıklarından, o, çiftliğin avlusunda bulunan türbeyi (Musa Baba) Ali Baba'nın, bizim Ahlatlı Baba dediğimiz türbeyi ise Musa Baba'nın olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır (Mutafova, 2000, 257-258; Mutafova, 2003, 335-336). İki türbenin adları hakkında mevcut olan belirsizliği göz önünde bulundurarak Nevena Gramatikova, bu iki "tekleden" birinin kesinlikle Demir (Timur) Baba'nın *Vilayetnamesi*'nde adı geçen Musa Baba'ya ait olduğunu düşünür (Gramatikova, 2011, 469). Veneta Yankova ise sözlü yerel geleneğin ve buna eşlik eden "utrakvizizm" etkisi altında tekke isimlendirmesinde farklı varyantların ortaya çıktığını belirtir. Ona göre, XX. yüzyılın ortalarından itibaren, "Musa Baba" olarak adlandırılan türbe, "Ali Boba" gibi ikincil olarak ortaya çıkan isimlerle adlandırıldığı dikkat çeker. Yankova, Kuzeydoğu Bulgaristan'daki "Şii derviş" Ali Baba/Gözcü Ali Baba kültürünün, Hristiyan "muadili" Aziz İliya olarak kabul edilen popüleritesi, muhtemelen Tekke Kozluca köyü yakınlarındaki tekkenin "hamî" seçimini etkilemiş olma ihtimalini belirtir. Bu adlandırmaya, avlunun içinde ve türbenin önünde mevcut olan bir mezar taşındaki "Ali Efendi"nin adının etkisi olma ihtimali de vardır. Özetle araştırmacı, "yerel bellekte yerleşik ad değişkenliğinin, tekkenin asıl adıyla olan bağlantının "çözüldüğünün" ve utrakvizist kült yerinin patron ["hamî"] adıyla ses ve semantik bağlantıyı korurken yenilerinin ortaya çıktığının kanıtı olduğunu" yazmıştır. "Kuşkusuz yerel sözlü tarihin doğal bir bağlamı olarak ekolojik çevrenin etkisi de bu süreçlerdedir" (Yankova, 2007, 67-69).

Elimizde bulunan malzemeye göre bölgede yaşayan Türkleri de bu türbelerin tam olarak hangi evliyalara ait olduğunu bilmezler. Örnek olarak Tekke Kozluca'nın komşu Voyvoda köyünün Türk ağzını ve kültürünü ele alan 1997 tarihli mezuniyet (yüksek lisans) tezinde, 1928 doğumlu Nuriye Ömerova (Nuriya Etyamova Yumerova) adlı kaynak kişi, "Kaya Düzü" adlı mevkiin yerini anlatırken şöyle demiştir¹⁰:

"O taraf[a] Çiftik Kulağı [derler]. Orada çiftlik var ya! Orada yan bir yol geçirdi. Okuldan çocukları götürürlerdi o şeye. Çiftlikte bir ev vardı, orada izler vardı böyle... Bilmem orada gezen mi olmuş. Oraya türbe derlerdi. E, ne türbesi olduğunu bilmem ki. Çocukken okuldan götürürlerdi oraya, göstermeye. İşte orada birtakım peşkirler [peşkir havlular] vardı asılı, ibrikler vardı, [bunlarla] abdest alırlar derlerdi. Çocuklar, türbede Bekir Baba yatıyor derlerdi. Aklımda öyle kalmış..." (Miziyska, 1997, 169).

Bu örnekte görüldüğü gibi "Musa Baba" için, "Ali Baba" değil, "Bekir Baba" demesiyle kaynak kişinin türbe evliyası hakkında pek bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır.

Musa Baba Tekkesinin "Ali Baba" olarak adlandırılması Ahmet Taşğın'ın Dobruca Müslümanları kitabının konusu olan "H. Sadık" tarafından hazırlanan *Risale*'de adı geçen bu tekkenin son postnişinlerinden Ali Baba'yla (Taşğın, 2016, 106-108) bağlantılı olarak ortaya çıkmış olabilir. Aynı zamanda Musa Baba Tekkesinin adı "Ali Baba Tekkesi" olarak açıklanması hakkındaki belirsizliğin sebebi XX. yüzyılın başlarından kaynaklandığı görülüyor. Musa Baba Tekkesinin adını literatürde ilk kez (bu aşamada başka daha eski yazılı kaynağa rastlamadık) "Ali Baba" olarak Karel Şkorpil tarafından bilimsel literatüre dolaşıma sokulmuştur. Aboba Ovası'ndaki eski yerleşim yerlerini inceleyen K. Şkorpil, "Kozluca Tekkesi köyündeki eski [antik döneme ait] yerleşim yeri, Kozluca Tekkesi köyü ile Ali Baba Tekkesi çiftliği arasında, Stana'nın güney eteğinde Tekke Deresi'nin kaynaklarının yanında pitoresk bir vadide yer alıyor", diye yazmıştır (Şkorpil, 1905, 27).

¹⁰ Voyvoda köyü Türk ağzıyla anlatmış olan kaynak kişinin sözleri söz konusu mezuniyet tezinde çeviri yazı dizisiyle kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişinin sözlerini buraya edebi Türkçeye uyarlayarak aktarıyoruz.

Yeri gelmişken, Karel Şkorpil'in burada "çiftlik" için kullandığı Rusça kelime "hutor" olduğunu belirtelim. Sergey Ojegov, bu kelimeyi "[Ukrayna, Don, Kuban bölgelerinde] genellikle küçük ölçekli bir yerleşim yeri" anlamına da geldiğini açıklar (Ojegov, 1977, 800). Bu bağlamda Vasil Marinov, Dr. Panov-Bagryanov çiftliğinin, "özel bir çiftlik köyü şekli" olduğunu yazdığını da belirtmek isteriz (Marinov, 1943, 119).

Dyado Dobri hikâyesine göre Yenipazar Hristiyanları, toplu ayin ibadetini yerine getirmek için ta Tekke Kozlucası köyündeki tekkeye kadar giderler. Bunu yıl boyunca sağlık için ve her yıl düzenlenen köy kilisesi azizini kutlama gününde ziyaret ederler. Ancak burada, bu kişilerin, bu "Türk tekkesinde" ayin yapmalarına rağmen, dinine sadık Hristiyan olarak kalmaları dikkat çekicidir. Başka bir deyişle, Türk komşularıyla temas yoluyla Bulgar dillerini kaybetmişlerdir ancak aynı zamanda sık sık tekkeye gitmelerine rağmen, Hristiyanlığa sımsıkı bağlı kalmışlardır – bu, hikâye süjesinin altında yatan genel fikre tabidir.

İşte ilginç bir nokta daha: Neden tam Musa Baba Türbesine ibadet etmeye gidiyorlar?

Tekkenin belirli bir ismine atıfta bulunmaması, İliya Bliskov'un genel olarak "tekkeler"den bahsetmiş olduğu akla geliyor. Fakat neden Yenipazar Hristiyanları, hem de yıl boyunca, Yenipazar'dan yaklaşık 12 km uzakta bulunan Tekke Kozluca köyüne kadar gidiyorlar? Straşimир Dimitrov'un Bulgarcaya çevirdiği ve yayınladığı *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*'ne göre Yenipazar'da bir tekke vardır (Evlıya Çelebi, 1972, 78). Bununla birlikte, XIX. yüzyılda, Yenipazar'daki bu tekkeden başka, Tekke Kozluca ile Voyvoda köyleri arasında bir tekke (türbe) daha var. O, 1879 tarihli bir Rus haritada sadece "Kurd Baba" olarak verilmiştir (Grozdev-Zlatkov, 1983, 13). Ayrıca, bu türbe, Karel Şkorpil tarafından, Aboba Ovası'nda gerçekleştirdiği arkeolojik tetkikleriyle bağlantılı olarak verilmiştir. "Voyvoda Köyü Höyüğü"nü tanıtırken, Şkorpil, bunun aslında Rus haritalarında "Tabya Tepe" adıyla işaretlenmiş bir tepe olduğunu ve halk arasında "Kaba Höyük" veya "Voyvoda Köyü Höyüğü" olarak bilindiğini ve deniz seviyesinden 414 m yükseklikte olduğunu yazmıştır.

Karel Şkorpil, Kurt Baba'nın "mezar yapısı"ını şöyle betimlemiştir:

"Güneybatıda, tepenin eteğine yakın bir yerde, 2,9 m uzunluğunda dikdörtgen şeklinde yerleştirilmiş 4 taştan oluşan Kurd Baba veya Kürd Baba'nın münferit bir mezar yapısı vardır. Dikdörtgenin yönü doğudur. Türbenin çevresinde kare şeklinde (6.9x6.9) kesme blok taşlar yerleştirilmiştir; kare etrafı, yine kare şeklinde olan bir kazı (16x16 m) ile çevrilidir; dış tarafında şimdi nerdeyse yok olmuş yığma bir yükselti varmış. Bu mezar yapısında, tasvir edilen yerin yakınında bulunan bir yerde savaş esnasında ölen Kurt Baba adında bir voyvoda defnedildiği anlatılıyor." (Şkorpil, 1905a, 151).

Karel Şkorpil tarafından kaydedilen "Kurt Baba" Türbesiyle ilgili bilgi, Rus haritasından başka, 1913 tarihinde Vıyana Askeri Coğrafya Enstitüsü (K.u.k. Militärgeographisches Institut) elmanları W. Kocour ve O. Mach tarafından hazırlanan bir harita ile aynı bölgede "Kurt Baba" adıyla anılan yer adları doğrudur. Vasil Marinov ile ona atfen Veneta Yankova, Voyvoda köyünün tarım arazisinde, adı, burada bulunan bir mezardan gelen "Kurt Baba" olarak bilinen bir mevkiiden bahsederler (Marinov, 1943, 170-172; Yankova, 2007, 75). Marinov bu bilgiyi Karel Şkorpil'in yukarıda alıntısını yaptığımız çalışmasından aktarmış olabilir. Fakat Kurt Baba Türbesiyle ilgili olan bu bilgiyi, önceki sayfalarımızda atıfta bulunduğumuz

Emiliya Miziyska'nın mezuniyet tezindeki 1928 Voyvoda köyü doğumlu kaynak kişinin verdiği bilgiler doğrudur. Söz konusu kaynak kişi (Nuriye Ömerova), "Höyük Altı, Kurt Baba, Orta Bağlık" adlarıyla bilinen bir mevkide bulunan tarım arazisinden bahseder (Miziyska, 1997, 170). Voyvoda köyü arazisi içinde "Kurt Baba" adında bir mevkinin mevcudiyetini Şumnu Devlet Arşivi'nde muhafaza edilen Voyvoda Köyü Emek Kooperatif Tarım İşletmesi (TKZS - selo Voyvoda) belgeleri de pekiştirir. Tarım İşletmesi belgelerinde "Kurt Buba" olarak kayıtlı olan söz konusu mevkide 1950'li yıllarda tarla, meyve bahçeleri, bağlar vardır. Bunların çoğunun sınırlarından biri "şose" olduğu belirtilmiştir (DAŞ, f.383, op. 3, a. e. 18, list 46, 68, 70, 113, 141, 151). Söz konusu şose, Voyvoda Höyüğü'nün yakınında ve batı-güneybatısında bulunup, Tekke Kozluca ile Voyvoda köyünü bağlayan yoldur. Bu ise Karel Şkorpil'in Kurt Baba Türbesinin yerinin tasviriyle örtüşmektedir. Halen, aynı mevkide Voyvoda köyünün Müslüman Mezarlığı bulunur. Tabii, Kurt Baba Türbesinin tam yeri hakkında son söz arkeologlarındır.

Straşimир Dimitrov'un çevirip yayınladığı metinde, yukarıda yazdığımız gibi, Çelebi, Yenipazarı tesvir ederken bir tekkeden söz etmiştir. Fahri Maden, XVII.-XIX. yüzyıllar arası Rumeli'ndeki Bektaşî tekkeleri arasında arşiv belgelerine göre Kozluca köyü Musa Baba Tekkesi ile birlikte "Silistre Yenipazar'da Azabi Ahmed Baba" adında bir tekkeyi kayıt etmiştir (Maden, 2013, 365-367). Bu tekke muhtemelen ya Yenipazar adlı yerleşim yerinin sınırları içinde ya da bunun yakınlarındaki bölgededir. Fakat bu tekke hakkında Ekrem Ayverdi'nin çalışması dâhil olmak üzere (Ayverdi, 2000), şimdilik başka yerde bilgiye rastlayamadığımız için, daha ayrıntılı bilgi bulma ümidiyle *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*'nin elimizde mevcut olan Türkçe matbu nüshalarına yöneldik. Nitekim Straşimир Dimitrov'un Türk Tarih Encümeni tarafından 1928'de gerçekleştirilen baskıyı kullanıp çevirisini yaptığı metnin aslında, muhtemelen bir hata olmuş olacak ki Yenipazar'da "tekke"den söz edilmiyor (*Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*, 1928, 58-59). Yenipazar'da böyle bir "tekke" Seyahatnamenin elimizde olan diğer matbu yayınlarında da yoktur (*Günümüz Türkçesiyle Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*, 2011, 54; Evlıya Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli, (Transkript), 5782).

Böylece, bu bölgede birbirine çok yakın bir mesafeden az iki tekke/türbe (yani Musa Baba ve Kurt Baba) bulunduğu ortaya çıkıyor. Yine de Blıskov'un "Hristiyanları" neden, örneğin Kurt Baba'yı değil de, Musa Baba'nın Türbesini ziyaret ediyor? Anlaşılan, *Dyado Dobri* hikâyesine göre Hristiyanların Aziz İliya'nın mezarı olarak yorumladıkları içindir. Fakat Blıskov'un, hikâyesinde Hristiyan (Bulgar) kahramanlarını "yıl boyunca" Musa Baba Tekkesine bunun Aziz İliya'nın mezarıdır bahanesiyle "yönlendirmesi" boş değil. Belirttiğimiz gibi bu bölgede Musa Baba'dan başka Kurt Baba, Ahlatlı Baba ve Azabi Ahmet Baba Tekkesi gibi hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadığımız veya hiç bilmediğimiz tekkelerin sayısı¹¹ o yıllarda daha fazla olabilir. Fakat bu tekkeler muhtemelen ya çok ufak ya da vakıf mallarına sahip olmayan birer türbe ve kabirden ibarettir.

Peder (Papaz) İvan adlı kahramanını takdim ederken Blıskov, "O, Hristiyanların tekkede icra ettikleri ayinlere putperestlik gözüyle baktı. Bu hurafeye karşı açıkça

¹¹ Bu varsayımımızı bölgede mevcut olan "Ak [ya da Ağa, Ahi] Baba", "Kara Baba" gibi yer adlarından hareketle veriyoruz (bkz. Marinov, 1943, 172-173; Yankova, 2007, 75-76; Gramatikova, 2011, 471-472). Bundan başka, Georgieva ile Sıbev, Tekke Kozluca yakınında bulunan İmrıhor (Velino) köyünde "Genç Baba" adlı bir zaviyeden bahsederler (Georgieva-Sıbev, 2001, 310).

vaaz vermeye başlasa Türk sahibinin menfaatine dokunacaktır, Türkler o zaman onunla kim bilir ne yaparlardı” diye yazar. “Türk sahibinin” ne biçim “menfaati” söz konusudur? İliya Blıskov’un hikâyesinin olay örgüsüne işlenen teze göre Musa Baba Tekkesinde ibadet icra ettiklerine rağmen, tekkeyi ziyaret eden Bulgarlar dinine sadık Hristiyan kalırlar. Yani burada Blıskov, “tekke sahibinin” ideolojik bir çıkarından çok, belirli bir maddi menfaatine atıfta bulunduğu dair bir izlenim bırakıyor.

Nikolay Dimkov, düzyazı yazarı İliya R. Blıskov’un bir özelliğinin “belgesellik” olduğunu; Blıskov’un, bu “belgesellikten çıkamadığını” tespit etmiştir. Dimkov’a göre bunun en önemli nedeni, Bulgar Uyanış Dönemi edebiyatının karakteridir. Çünkü “Genel olarak, Bulgar Uyanış dönemi aydınlarından yazar olanlar, etkiyi sanatsal öge aracılığıyla değil, öncelikle olgu ve gerçek olay aracılığıyla arar. Olay sanatsal ögeye değil, sanatsal öge olguya ve olaya eklidir” (Dimkov, 2013, 316). Blıskov, okurun yazara olan güvenine son derece dikkat eder. Buna göre, eserlerindeki bölümlerin her birinde çeşitli teknikler kullanarak okurunun olay ve kahramanlarına olan inanırlığı korumaya özen gösterir (Lekov, 1988, 308). Buradan hareketle, Blıskov, “N.”, “N-r”, “N*”vs olarak adını verdiği yerleşim yerinin, Yenipazar (Novi pazar) olduğunu anlamakta güçlük çekmediğimiz gibi, Tekke hakkında, adını söylemiş olmasa da, hangi tekleden bahsettiği anlamak zor değildir– bu tekkenin hangi köyde bulunduğunu; bulunduğu yeri betimleyip, söz konusu tekkenin zengin olduğunu belirtmiştir; bununla birlikte bunun “yakınındaki” Voyvoda (Voyvodovo) köyü sakinlerinden bahseder; yani bunun bir gerçek, bir olgu olduğu söylenebilir.

Aynı şekilde Yenipazar Hristiyanlarını anlatırken İ. Blıskov, bunların en basit dini bilgilerden yoksun olduklarını, kiliseler ve rahipleri olmadığını vs. anlatmıştır. Bu bilgiler G. Grozdev ve G. Zlatkov tarafından da verilmiştir. Onlar, Yenipazar tarihini konu eden araştırmasında Osmanlı idaresi sırasında bölgede 20-30 yerleşim yerine bir-iki rahip düştüğünü yazarlar. Bu bilgileri Grozdev ile Zlatkov mevcut olan arşiv belgelerinden ve 1762’de burayı ziyaret eden R. Boşkoviç’in seyahatname kitabından almışlardır. Boşkoviç, Yenipazar (Yenibazar)’da rahip bulunmadığını, gerekli olduğu durumda böyle biri yakın köyden geldiğini belirtir. Yenipazar Hristiyanları, Boşkoviç’e göre, “Babamız” duasını dahi bilmez, “sadece istavroz çıkarabiliyorlardı”. Dubrovnikli Cizvit R. Boşkoviç’e göre, “Bu kaba cehalet bu memleketlerin tümü için geçerlidir. Burada ne rahip, ne kilise vardı, ne de ayin dinleniyordu.” (Boşkoviç, 1975, 53).

Görüldüğü gibi İliya Blıskov’un bize hikâyesi aracılığıyla aktarmış olduğu bilgi, Boşkoviç ile adı geçen araştırmacıların çalışmalarındaki görüşlerle örtüşmektedir. Fakat bir yere kadar. Çünkü yine Grozdev ile Zlatkov’a göre, XIX. yüzyılın ortalarında Yenipazar Bulgarlarının (Hristiyanlarının) kiliseye sahip olmadıklarına rağmen, bunlar ibadetlerini, üzerinde haç ve mum koyma yerleri yontulmuş olan bir taşın önünde icra ettiklerini, bu “taşın bugün [yani 1980’li yıllarda] İliya Vılçev’in Yenipazar Dobruca Sok., No 7 adresindeki evinde muhafaza edildiği”ni; çan olmasa da, “yerine ahşap semantron” kullanırlar diye yazmışlardır (Grozdev-Zlatkov, 1983, 69).

Ancak bizce *Dyado Dobri* hikâyesinde ilginç olan birkaç nokta daha vardır: Blıskov’un bu eserinde “Tekke” yakınında bulunan camiden ve “Kızılbaşlar”dan bahsedilmemektedir. Bundan başka yazar, ikinci bir türbeden, yani “Ahlatlı Baba”nın varlığından söz etmiyor– bu, ya (yapılışını XX. yüzyıl başlarına bağlayan Krasimira

Mutafova'nın görüşü doğrultusunda) henüz inşa edilmiş olmadığından ya da yakındaki "Kurt Baba" türbesi örneğinde olduğu gibi buna önem vermediği için de mümkündür. Oysa İvan Minev'e göre "Aziz İliya [yani Musa Baba] Tekkesinde yakın zamana kadar kurban kesen, ziyafetler düzenleyen, sağlık için orada geceleyen Kızılbaşlara" mukabil "Bulgarlar daha çok Aziz İvan Şapeline [yani Ahlatlı Baba Türbesine] rağbet gösterirler." (Minev, 1997, 24).

Bundan başka, *Dyado Dobri* hikâyesinde iki kardeşin (İliya ve İvan) efsanesinden bahsedilmemektedir.

Doço Lekov, İliya Bliskov'un eserlerinde olay örgüsü durumlarının ve karakterlerin somutlaştırılmasının, gerçekliğinin, süreli yayınlarda veya ayrı basılı yayınlarda sunulan ve açıklanan olaylar ve gerçekler aracılığıyla değil, yalnızca folklor aracılığıyla argümanlaştırıldığı dikkat çekici olduğunu tespit etmiştir (Lekov, 1988, 308). Buradan hareketle, eserlerinde folklor ve yerel söylencelerden istifade eden Bliskov'un, Hristiyanların tekkeyi Aziz İliya'yla bağladıkları iddiasını göz önüne bulduğumuzda, Hristiyanların türbeyi Aziz İliya'nın mezarı olduğuna inandıkları iddiasını desteklemek amacıyla bu efsaneler burada anlatılmalıydı diye düşünüyoruz. Fakat söz konusu efsanelerin henüz "yaratılmamış" olmaları ihtimali vardır; yani, Eric Hobsbawm'un ifadesiyle, bu efsaneler henüz "icat edilmiş" değildir.

Burada üzerinde durulmasını gerekli gördüğümüz bir durum daha vardır, o da köy kilisesi azizi şenliğidir (sıbor). Bu şenlik, anlaşılan, Aziz İliya Yortusu günlerinde Musa Baba Tekkesinde yapılır. Bu konuda şimdilik kesin bir şey söylemek zordur. Bu ziyaretler 1878'den sonra burada yoğunlaşan Bulgar nüfusun belirli bir maksatla ve bilinçli olarak organize edilip yönlendirilmiş olmaları ihtimali vardır. Ancak bu etkinlik, eskisi olsun, yenisi olsun, tekke (çiftlik) sahibinin izni olmadan biraz zor gerçekleşir.

İliya Bliskov, Hristiyanların tekkeyi nasıl ziyaret ettiklerinin tarihsel çerçevesini kesin bir biçimde vermemiştir. Sadece "yakın zamana kadar" ifadesini kullanmıştır. Fakat Musa Baba Tekkesi tarihinin XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl başlarındaki döneme ışık tutan belgelere göre ve yine bu Hristiyan ayinlerinin 1826 yılından önce de gerçekleştirilmiş olma ihtimalini göz önünde bulundurursak, tekke zaviyedarı ve aynı zamanda cami hatibi olan şeyhin burada, yani bir Müslüman evliyasının mezarı başında, tabir yerindeyse, "dört dörtlük" Hristiyan kalmaları sağlanılan Bulgarların (Hristiyanların) prensip itibarıyla papaz eşliğinde yapılan kilise ayinlerine nasıl baktığı da düşündürücüdür. Çünkü, İliyaBliskov'un hikâyesine göre, belirli maddi menfaat için türbe, "ibadethane" sıfatında, bir nevi kiraya verilmiş gibi ilginç bir şey ortaya çıkıyor.

İvan Minev ve ona atfen Veneta Yankova, yukarıda bahsettiğimiz köy kilisesi azizi şenliklerinin 1920'li ve 1930'lu yıllarda tekkenin bulunduğu çiftlikte gerçekleştiğini yazarlar. Krasimira Mutafova ise, gerçekleştirdiği saha çalışmalarına ve Şumnu müzesindeki araştırmacıların verdikleri bilgiye istinaden, XX. yüzyılın ortalarına kadar Aziz İliya gününde tam Aziz İliya Tekkesinde (Ali Baba, yani Musa Baba Tekkesi) büyük bir köy (kilisesi azizi) şenliği (sıbor) gerçekleştiği, bu esnada Musa (Ahlatlı) Baba (Aziz İvan) Türbesi de ziyaret edildiğini, bunun ise hayret verici bir şey olduğunu belirtip (Mutafova, 2000, 258, 261), Musa Baba Tekkesindeki köy kilisesi azizi şenliği sorununu açık bırakmak zorunda kalmıştır.

Bölge Türklerine göre Musa Baba Tekkesini grup halinde ziyaret eden Kızılbaş Türklerdir. Bu ziyaretler ise ibadet maksadıyla (yani burada bir takım halk hurafelerinden hareketle kendilerinin veya yakınlarının sağlığı için son çareyi arayan insanların ziyaretleri ile bilimsel araştırma amacıyla veya turizm maksadıyla yapılan ziyaretlerden bahsetmiyoruz) gerçekleşir. Örnek olarak yine yukarıda atıfta bulunduğumuz ve Tekke Kozluca'nın komşu Voyvoda Türk ağzını ele alan Emiliya Miziyska'nın mezuniyet tezinde, "Oraya [yani Musa Baba Tekkesine] giden olur muydu?" sorusuna, kaynak kişi Nuriye Nine şöyle cevap verir:

"Giden olur muydu, bilmem ki. Dahası, her sene oraya Kızılbaşlar gelirdi. Kurban keserler, yiyerler, içerlerdi orada. Namaz kıldıkları anlatılırdı." (Miziyska, 1997, 169).

Bundan anlaşılan, kaynak kişi, burayı kimler ziyaret ettiğini tam olarak bilmemekle birlikte, içine kapalı bir topluluk olan "Kızılbaşların" burayı ziyaret ettiklerinden emindir. Oysa şahit olduğu 1930'lu yılları ve sonraları anlatan kaynak kişi, eğer burada kendi köydeşleri dâhil civar köy Hristiyanlarının İvan Minev'in ifadesiyle "her yıl" (Minev, 1997, 24) Musa Baba Tekkesinde (Çiftlikte) köy kilisesi şenliği gerçekleştirdikleri doğru olsaydı, bundan mutlaka haberdar olurdu, bunu söylerdi bizce. Bundan başka kaynak kişi, önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi, türbede "Bekir Baba" yatıyor demekle kimin mezarı olduğunu bilmediğini, ya da bunu başka bir türbeyle karıştırdığını göstermiştir. Bilmiyor çünkü etraf köylerdeki Türkler, Tekke Kozluca ve Voyvoda sakinleri de dâhil olmak üzere, Sünnidir. Hangi türbe hangi şahsiyete ait olduğu hakkında kesin bilgiye sahip değiller.

Son olarak da şunu belirtelim: Veneta Yankova, Tekke Kozluca köyünde birçok kaynak kişiyle saha çalışmalarında görüşüp mülakatlarda bulunup bunların bazılarını kitabına almıştır. Bunlar arasında bizim için önemli olan Bulgarlarla yapılan mülakat kayıtlarıdır. 1931 doğumlu Atanas Atanasov adlı Tekke Kozluca köylü bir Bulgar, 1940'lı yıllarda buralara Kızılbaşların geldiğini; bunların türbede kurban kestiklerini, lokmaları burada hazırlayıp yediklerini, kalan yemekleri dağıttıklarını dile getirmiştir. Tekke ziyaretçisi Kızılbaşların yanlarına köyden fakir insanların geldiğini, onlara da kurbandan verildiğini; Kızılbaşlar memleketlerine geri dönerken hiçbir şey almadıklarını anlatmıştır. Bunlar, kaynak kişi Atanasov'a göre,

"küçük tekkede [yani Ahlatlı Baba'da] sadece dualar okuyorlardı. Ritüel midir, ibadet midir, [ne denir bilmem fakat tekkelerde bunu] icra ettikleri esnada yabancıların gelmelerinden son derece rahatsız oluyorlardı. Bunları buralara getiren "Foto" takma adlı Akkadınlarlı biri¹² vardı. 40, 50, 100 kişiden oluşan gruplar halinde geliyorlardı... Anahtarlar bizdeydi. Foto, bana [ibadetleri esnasında] bunların [yani söz konusu fakir köylülerin] gelmelerini istemediğini söylerdi. Geldiklerinde onlara yemek verirlerdi bağış olarak – yeter ki uzak dursunlar. Onlar çok bağış bırakıyordu, bunlar o bağışları alıyordu. Oraya meraktan Hristiyanlar da gidiyordu; Sofya'dan da gelen vardı. Bir zamanlar orada Meryem Ana ikonaları vardı; bunları oraya Bulgarlar da koymuş olabilir. Bu ikonlardan biri amt gibi bir şeydi: Sarıklı ikona. Bunu 1955-1956 yılından beri görmüyorum. Tekkelerin bakımını Aleviler yapıyordu. Devlet Tarım İşletmesi zamanında – saçak [yapıldı]; mutfak eşyasını oraya bırakıyorlardı. Sacayağını çalmışlar... Onları azarladım, geri çevirttim. Utanmıyor musunuz siz, dedim, isterseniz gelin [size sacayağı] yapayım. Akkadınlılar gelince yemeklerini nasıl hazırlayacaklar [...]" (Yankova, 2007, 177-179).

¹² Hakkı Saygı, Balkanlardaki Alevi-Bektaş topluluklarını ele alan çalışmasında, "Dulovo'da yaşayan Foto İbrahim" olarak zikrettiği bu adamın Musa Baba Tekkesine yemek pişirme ve yeme yerleri yaptığını, ayrıca pek çok kap kaçak aldığını yazar (Saygı, 2013, 242).

Sonuç

İliya Raşkov Bliskov'un *Dyado Dobri* hikâyesinde Musa Baba Tekkesi hakkında yazdıklarında birçok gerçeklerle birlikte birtakım belirsizlikler vardır. Bu belirsizlikler, bir yere kadar Bliskov'un, eserlerini, diğer bazı eserlerinde de izlenen, fikir ve estetik açıdan tam olarak yoğuramamış (Jechev, 1985, 9-10; Lekov, 1988, 308; Radev vd., 1996, 60) olması ile açıklanabilir. Aynı şekilde neden "Hristiyanlara da hatta iyi bir ağırlamayla birlikte", "İliya Peygamberin mezarını ziyaret etmelerine" izin verildiği pek net değil – bunları Müslüman dinine bağlamak için mi, yoksa Aziz İliya gününde "akan" bağışları göz önünde bulundurarak "zaimin" maddi menfaati için mi? Fakat tekkenin zengin olduğu, bu zengiliğin ise, Bliskov'un hikâyesine göre, Hristiyan ziyaretçilerden biriktiği nettir.

İliya Bliskov'un, *Dobri Dede* hikâyesinde Musa Baba Tekkesiyle ilgili anlattıklarının maksadı, gerçek yer adları, tarihler ve bir takım olgu ve olaylarla birlikte işleyerek hayal ürününü "belgeleme" yoluyla "gerçek" yapmak olduğu söylenebilir.

İliya Bliskov, Karel Şkorpil ve Vasil Marinov'un eserlerinde kayıtlanmış olan tekkenin adının belirsizliği ise, bunun kasıtlı olup olmadığına bakılmaksızın, özünde tekke "patronu" Musa Baba'nın "şahsiyetini" kaybetmesine yol açmıştır.

Kaynaklar/References

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA C.EV/328-16657

BOA AE. SABH. I/289-19441

BOA HAT/1500-86

BOA C.EV/74-3660

BOA C.EV/656-33061

Dırjaven Arhiv - Şumen (DAŞ), (Şumnu Devlet Arşivi)

Fond (fon) 642k, opis (belge listesi) 1, arhivna edinitsa (arşiv birimi) 52,53,55,56,57.

Fond(f.) 383, opis (op.) 3, arhivna edinitsa (a. e.) 18.

2. Yayınlanmış Belgeler

Bilgarsko knyajestvo. Statişesko byuro (BK.SB). *Okonçatelni rezultati ot prebroyavane na naselenieto na I-iy Yanuariy 1881 godina. Severna Bılgariya.* Sofiya: Peçatnitsa B. Zilber, 1890.

Boşkoviç, Rucer.*Dnevnik na edno pıtuvane.* Sofiya: İzdatelstvo na OF, 1975.

Dırjaven vestnik (Resmi Gazete), 7 Aralık 1934, Sayı 2952.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi.* 8. Kitap. Hazırlayanlar: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. Yapı Kredi Yayınları (Transkript).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Sekizinci Cilt.Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, 13, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1928.

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. 8. Kitap. Haz. S. A. Kahraman, M. Dağlı, R. Dankoff, 2003.
- Evliya Çelebi. *Pitepis*. Prevod ot osmanoturski, sistavitelstvo i redaktsiya na Straşimir Dimitrov. Sofiya: İzdatelstvo na OF, 1972.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. 8. Kitap, 1. Cilt, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011.
- Kocour, W. - Mach, O. *45° 43° Şumen (Şumla) (Şumnu Bölgesi Haritası)*. K.u.k. Militärgeographisches Institut, 1913.
- Regionalen istoričeski muzey – Şumen. *Spomeni na şumentsi za edna otminala epoha. Intervyuta i belejki na Georgi Cumaliev – çast II*. Sıstavitel Dimitir Stoykov, Varna: Slavena, 2016.
- Şumen i Şumensko XV-XIX vek (Dokumenti i material)*. Sıst. Doroteya Georgieva i Minko Penkov, Şumen, 1996.
- Tsarstvo Bılgariya – Glavna direktsiya na statistikata (Ts.B. GDS). *Spisık na naselenite mesta v Tsarstvo Bılgariya ot Osvojojenieto (1879) do 1910 godina*. Sofiya: Dirjavna pečatnitsa, 1921.
- Tsarstvo Bılgariya – Glavna direktsiya na statistikata (Ts.B. GDS). *Spisık na naselenite mesta v Tsarstvo Bılgariya spored prebroyavaneto na 31 dekemvri 1920 g.* Sofiya: Dirjavna pečatnitsa, 1924.

3. Araştırma Eserler

- Acar (Sezer), Damla. *Bulgaristan'da Deliorman Bölgesi'ndeki Babai ve Bektaşî Tekkeleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Aretov, Nikolay. *Bılgarskoto vizrajdane i Evropa*. Sofiya: İzdatelstvo "Kralıtsa Mab", 1995.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, IV (4., 5., 6. kitap), 2. Basım, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2000.
- Bılgarska akademiya na naukite. *İstoriya na Bılgariya. Bılgarsko Vizrajdane 1856-1878*, Tom 6. Sofiya, 1987.
- Blıskov, İliya Raşkov. *İzbrani proizvedeniya*. Tom 1-2. Sıst. İvan Bogdanov. Sofiya: Hemus, 1940.
- Blıskov, İliya Raşkov. *Povestvovaniya za vizrojdenskoto vreme. İzbrani tvorbi*. Sofiya: İzdatelstvo na BZNS, 1985.
- Boev, Emil. "Turskata ezikova praktika v Omurtag i rayona". *Grad Omurtag i Omurtagskiyat kray. İstoriya i kultura*, Tom 3(2004). Sıst. Miroslav Toşev, Veliko Tırnovo, 326-376.
- Boneva, Vera. *Pitevoditel v problematikata i literaturata po istoriya na Bılgarskoto vizrajdane*, Şumen: Helion, 1999.
- Değerli, Ayşe – Küçükdağ, Yusuf. "Vesaik-ı Bektaşîyan'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşî Yapıları (1400-1826)", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 13 (2017), 105-135.
- Dimitrov, Straşimir. "Çiflişkoto stopanstvo prez 50-70-te godini na XIX vek", *İstoričeski pregled*, 2 (1955), 3-34.
- Dimitrov, Straşimir. "Evliya Çelebi i negoviyat pitepis", Evliya Çelebi. *Pitepis*. Prevod ot osmanoturski, sistavitelstvo i redaktsiya na Straşimir Dimitrov, Sofiya: İzdatelstvo na OF, 1972, 5-20.

- Dimitrov, Straşimir. "Skritoto hristijanstvo i islyamizatsionnite protsesi v osmanskata dirjava", *İstoričeski pregled*, 3 (1987), 18-33.
- Dimitrov, Straşimir. "Kım istoriyata na dobrucanskite dvoubredni svetilišta", *Dobruca*, 11 (1994), 76-97.
- Dimkov, Nikolay. "Pogled virhu tvorčestvoto na İliya Bliskov", *Sbornik s dokladi ot naučna konferentsiya "Dvamata Bliskovtsi" (Raško i İliya)* (Yer belirtilmemiştir), 2013, 96-116.
- Dimkov, Nikolay. *Vızrajdane. Literaturni studii i portreti*, Gabrovo, 2003.
- Dinekov, Petr. *İstoriya na bilgarskata literatura*, T. 2, Sofiya: İzdatelstvo na BAN, 1966.
- Geleneğin İcadı*. Derleyenler: Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Türkçesi: Mehmet Murat Şahin, 2. Basım, İstanbul: Mesele Kitapçısı, 2013.
- Georgieva, Gergana –Sıbev, Orlin. "Myusyulmanski mistiçni bratstva v Şumen XVII – XIX vek", *İstoriya na myusyulmanskata kultura po bilgarskite zemi. İzsledvaniya. Sıdbata na myusyulmanskite obştnosti na Balkanite – 7*. Sıstavitel i otgovoren redaktor Rositsa Gradeva. Sofiya: IMIR, 2001, 300-323.
- Gramatikova, Nevena. "İslyamski neortodoksalni teçeniya v bilgarskite zemi". *İstoriya na myusyulmanskata kultura po bilgarskite zemi. İzsledvaniya. Sıdbata na myusyulmanskite obştnosti na Balkanite – 7*. Sıstavitel i otgovoren redaktor Rositsa Gradeva. Sofiya: IMIR, 2001, 192-284.
- Gramatikova, Nevena. *Neortodoksalniyat islam v bilgarskite zemi. Minalo i sıvremennost*. Sofiya: İK "Gutenberg", 2011.
- Grozdev, Georgi - Zlatkov, Georgi. *Novi pazar*. Sofiya: İzdatelstvo na OF, 1983.
- Hasluck, Frederick William. *Bektaşiliğın Coğrafi Dağılımı*. Çeviri ve düzenleme: Turgut Koca – A. Nezihi Erginsoy, İstanbul, 1991.
- Igov, Svetlozar. *Kratka istoriya na bilgarskata literatura*, Sofiya: Prosveta, 1996.
- Jeçev, Tonço. "İliya R. Bliskov – otnovo sred nas". Bliskov, İliya Raşkov. *Povestvovaniya za vizrojdenskoto vreme. İzbrani tvorbi*. Sofiya: İzdatelstvo na BZNS, 1985, 7-11.
- Karahanova, Emiliya. *Ludogorskite aliani. Opit za karakteristikata im kato etnokulturna obştnost*, Sofiya, 2000.
- Kolev, Nikolay. "Sıborite". *Ateistiçna tribuna*, 6 (1987), 43-52.
- Kiel, Machiel. "The Heart of Bulgaria. Population and settlement history of the districts of Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late-Middle Ages till the end of Ottoman Period", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11-13 Mayıs 2005. Bildiriler Kitabı*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 2005, 15-38.
- Kiel, Machiel. "Yenipazar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43/471-473, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kiyi, Mahiel. *Bulgariya pod osmanska vlast. Sıbrani sıçineniya*. Sıstaviteli: Mariya Barımova, Grigor Boykov, Mariya Kiprovska. Sofiya: İzdatelska kıştı "Tendril", 2017.
- Konev, İliya. *İliya Bliskov. Jivot i naučno delo*. Sofiya, 1969.

- Kökel, Coşkun. “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 43 (2007), 9-27.
- Lekov, Doço. *Bilgarska vizrojdenska literatura. Problemi, janrove, tvortsi*. Tom 1. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1988.
- Maden, Fahri. *Bektaşi Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: TTK Yay., 2013.
- Marinov, Dimitir. *Religiozni narodni obiçai. İzbrani proizvedeniya v 5 toma*. Tom I (2). Sofiya: “İztok-Zapad”, 2003.
- Marinov, Vasil. *Pliskovsko (Abobsko) pole. Poselištno – geografsko izuçavane*. Sofiya: Peçatnitsa S. M. Staykov, 1943.
- Mevsim, Hüseyin. “Bulgar Öykücülüğü Tarihine Genel Bir Bakış”. *Eşik Cini*, 7 (2007), İstanbul: 62–64.
- Mevsim, Hüseyin. “19. Yüzyıl Bulgar Uyanış Çağı ve *Bulgar Kitapları Dergisi* (1858-1862)”, *Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbulu’nda Modern Edebi Kültür*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 251-266.
- Mevsim, Hüseyin. “Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Romantik Bir Eser: Georgi Rakovski’nin *Orman Yolcusu* [“*Gorski Pıtnik*”] *Poeması*”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, *Batı Kültür ve Edebiyatlarında Romantizm*. Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 442, Ankara, 2014, 171–180.
- Mevsim, Hüseyin. “Bulgar Türkolog Dimitir Gacanov’un Hayatı ve Faaliyetleri”, Gacanov, Dimitir. *Birinci Dünya Savaşı’nda Makedonya Müslümanları (1916)*. Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2020, 10-13.
- Miçev, Nikolay - Koledarov, Petir. *Reçnik na selištata i selištните imena v Bilgariya 1878-1987*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1989.
- Mikov, Lyubomir. “Kısna kultova arhitektura na heterodoksnite myusyulmani v Bilgariya (Jenski i smesni tyurbeta ot XIX-XX vek)”. *İslyam i kultura. İzsledvaniya. Sadbatana myusyulmanskite obštности na Balkanite – 4*. Sıstaviteli i otgovorni redaktori Galina Lozanova i Lyubomir Mikov. Sofiya: İMİR, 1999, 52-91.
- Mikov, Lyubomir - Aleksiev, Bojidar. “Sveštена topografiya na selo Yablanovo, Kotlensko”, *Bilgarski folklor*, kn. 2-3 (2003), Sofiya, 70-87.
- Mikov, Lyubomir. *İzkustvoto na heterodoksnite myusyulmani v Bilgariya (XVI-XX vek). Bektaşi i kızılbaşı/alevii*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo “Marin Drinov”, 2005.
- Mikov, Lyubomir. *Barokovi camii v Bilgariya*. Sofiya: Myusyulmansko izpovedanie. Glavno myuftiystvo, 2022.
- Miletiç, Lyubomir. “Stari pıtuvaniya po Bilgariya. II. Rudjier İosif Boşkoviç (1762)”, *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knijnina, VI*, Sofiya: Dirjavna peçatnitsa, 1891, 138-167.
- Miletiç, Lyubomir. *Staroto bilgarsko naselenie v Severoiztoçna Bilgariya*. İzdava Bilgarskoto knijovno drujestvo v Sofiya ot fonda “Napredik”, Sofiya: Dirjavna peçatnitsa, 1902.
- Minev, İvan. *İzbulski istorii*. Varna: Slavena, 1997.

- Miziyska, Emiliya. *Bit, kultura i dialekt na turskoto naselenie v selo Voyvoda, Novopazarsko*. Diplomna rabota. Şumen: Şumenski universitet "Episkop Konstantin Preslavski" Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Mutafova, Krasimira. "Kultit kim svetsite v narodniya islyam i utrakvistiçnite svetilišta". *Etnologiyata na granitsata na dva veka. İzsledvaniya i material, posveteni na 60-godişniya yubiley na dots. d-r Nikolay Kolev*. Veliko Tırново: Uİ "Sv. Sv. Kiril iMetodiy", 2000, 249–266.
- Mutafova, Krasimira. "Kultit kim svetsite v aliaskite sela Yablanovo, Malko selo i Mogilets", *Grad Omurtag i Omurtagkiyat kray. İstoriya i kultura. T. 2*, Veliko Tırново, 2003, 324-355.
- Mutafova, Krasimira. "Utrakvistiçnite svetilišta, posveteni na Sarı Saltık na Balkanite i kodit na konfesionalnoto sijitelstvo". *Balkanite – ezik, istoriya, kultura. Materiali ot mejdunarodnata nauçna konferentsiya (2007)*, Veliko Tırново, 2008, 280-290.
- Ocak, Ahmet Yaşar – Faruki, Sureya. "Zaviye". *İslam Ansiklopedisi*, 13/468-476, Birinci Basılış, Eskişehir: M.E.B. Devlet Kitapları, 1997.
- Ojegov, Sergey. *Slovarı russkovo yazıka*, Moskva: İzdatelystvo "Russkiy yazık", 1977.
- Özsaray, Mustafa. *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Penev, Boyan. *İstoriya na novata bulgarska literatura. T. 4*. Sofiya, 1978.
- Popov, Atanas. *Praznitsi po mestojiweene*, Sofiya, 1983.
- Radev, İvan. *İstoriya na bulgarskata literatura prez Vizrajdaneto*, Veliko Tırново: Abagar, 2012.
- Radev, İvan vd. *Entsiklopediya na bulgarskata vizrojdenska literatura*. Otgovoren redaktor: İvan Radev. Veliko Tırново: İzdatelstvo Abagar, 1996.
- Radionova, Diana. "Teketo Ak Yazılı baba pri selo Obroçište, Balçişko", *Dobruca 11* (1994), 61-75.
- Saygı, Hakkı. *Türklerin Balkanlara Geçişi ve Alevi – Bektaşi Zümreler*, 2. Basım. İstanbul: Cem Vakfi Yayınları No 16, 2013.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani*. Cilt 4. Yayına Hazırlayan: N. Akbayar. Eski Yazıdan Aktaran: S. A. Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları No 30, 1996.
- Şkorpil, Karel. "Geografiçeskiy obzor: Abobskaya ravnina i goriy eyo okrujayuştiya. Stariya poseleniya na Abobskoy ravninıy". *İRAİK*. Tom. X (1905). Sofiya: Dırjavna peçatnitsa, 16-29.
- Şkorpil, Karel. "Postroyki v Abobskom ukreplenii". *İRAİK*. Tom. X (1905a). Sofiya: Dırjanva peçatnitsa, 62-152.
- Taşğın, Ahmet. *Dobruca Müslümanları Arasında Kızılbaşlar, Babalılar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine*, Ruse: Avangard print, 2016.
- Todev, İliya (Ed.) *Koy koy e sred bulgarite XV-XIX v.Red. İliya Todev*. Sofiya: İzdatelska kışta "Anubis", 2000.

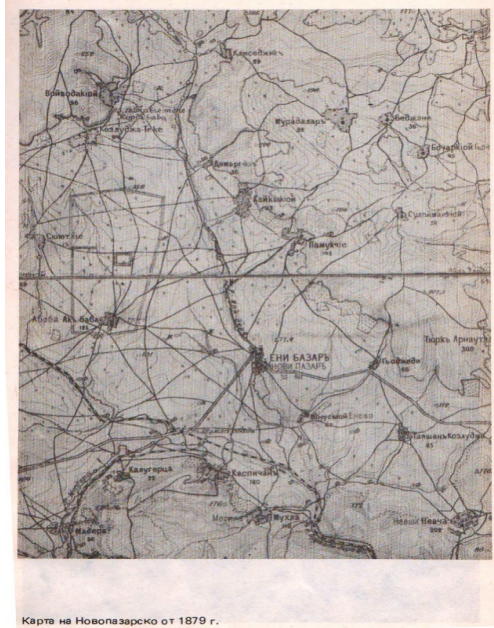
- Todorova, Mariya. “Rucer Yosip Boşkoviç i negoviyat dnevnik”. Boşkoviç, Rucer. *Dnevnik na edno pituvane*, Sofiya: İzdatelstvo na OF, 1975, 5-11.
- Tsanev, Georgi (Ed.). *Reçnik na bilgarskata literatura*. Tom 1. Glaven redaktor: Georgi Tsanev, Sofiya: İzdatelstvo na BAN, 1975.
- Venedikova, Katerina. “Nyakolko nadpisa ot selo Sini Vir”, *Bilgariya v svetovnoto kulturno nasledstvo. Materiali ot tretata natsionalna konferentsiya po istoriya, arheologiya i kulturen turizim Pituvane kim Bilgariya – Şumen, 17-19.05.2012 g.* Şumen: Uİ “Episkop Konstantin Preslavski”, 2014, 825-846.
- Yankova, Veneta. *Toposi, pamet, identiçnosti (Kim folklora na myusyulmanite i hristiyanite v Şumensko)*. Veliko Tırnovo: Faber, 2007.
- Yankova, Veneta. “Utrakvistiçnite svetilišta kato obşti mesta na pametta”, *Religii: Kulturi i politiki*, Sıst. i red. Tsv. Georgieva. Sofiya: An-Di, 2015, 61-73.
- Yordanova, Milena (2014). “Dimitir Gacanov-pırviyat dilgogodişen lektor po turski ezik v Sofiyskiya universitet “Sv. Kliment Ohridski””, *Çujdoezikovo obuçenie*, 41, No. 5 (2014), 566-573.

Ekler

1. İliya Raşkov Bliskov (Kaynak: <https://blog.zora-sliven.net/180-> 3 Ekim 2021)

2. Kurt Baba Türbesinin Yerini Gösteren 1879 Tarihli Harita (Kaynak: Grozdev-Zlatkov, 1983, 13)

3. Musa Baba Türbesinin Bulunduğu Bagryanov Çiftliği (Resim: M.S. Merdan).

4. Musa Baba Türbesi (Fotoğraf: M.S. Merdan).

5. Musa Baba Türbesi Yakınında Bulunan Çeşme (Fotoğraf: M. S. Merdan).

6. Musa Baba Türbesi Yakınındaki Göl(Fotoğraf: M. S. Merdan).

7. Nisan 2021 tarihinde Ahlatlı Baba Türbesi (Fotoğraf: M. S. Merdan).

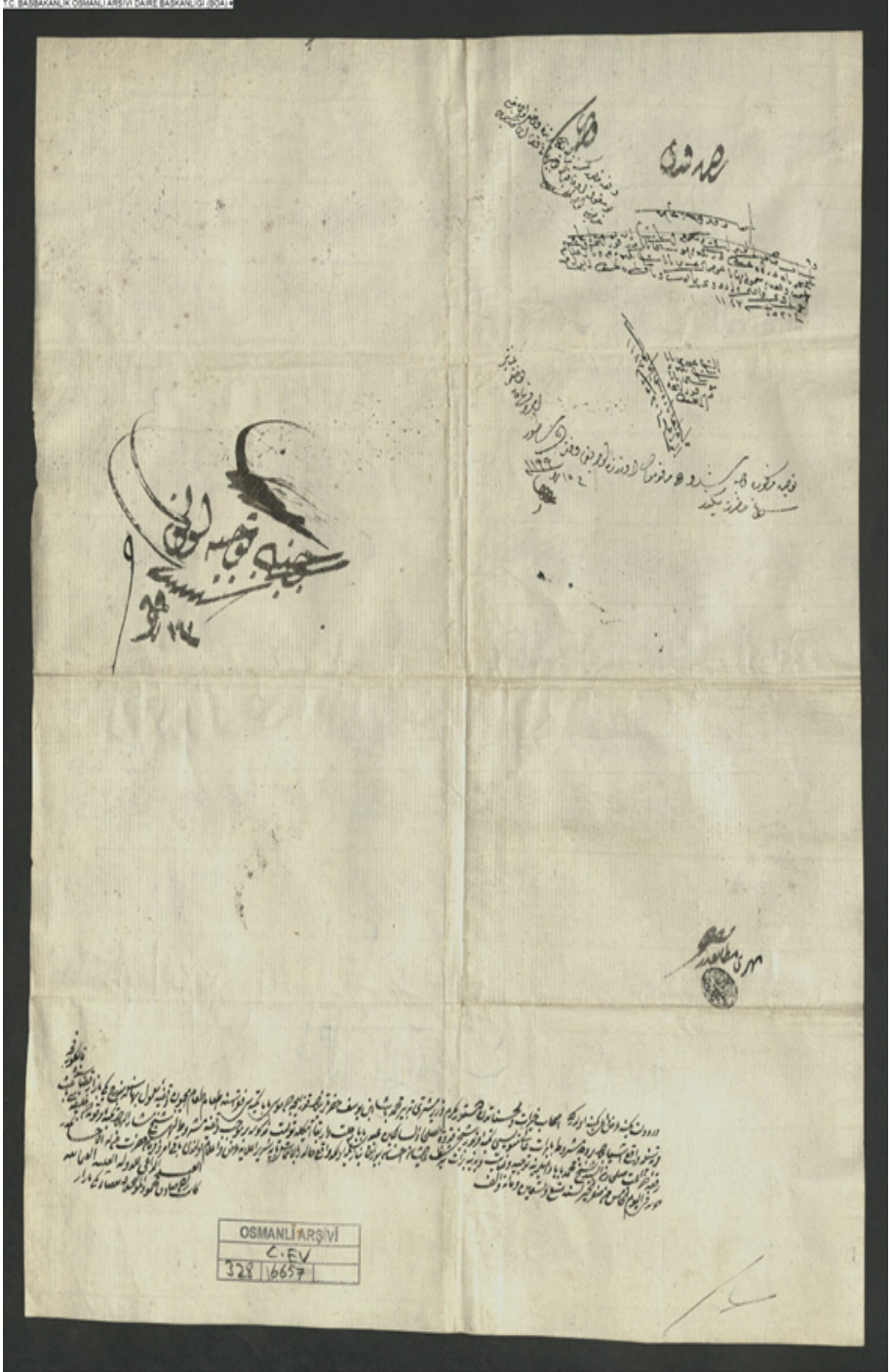

8. Voyvoda Köyü Höyüğü (Fotoğraf: M. S. Merdan).

9. Belge (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA C.EV/328-16657)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
C. EV
328 16657

C.EV.00328.16657.001

10. Belge (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA C.EV/656-33061)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

اذن هابونم اولمشدر

BOA H. E

یادشاهم

عرضه بیگم داراولدی شوکتو کرانو مایانو قدرتلو وکی نعمم اذم

کی بازارقبه سنه تابع موسی بابا کجه سی قزنده واقع صدراعظم اسبق مرحوم حسن زاده محمدباشا جامانک

خفایجی قبول اولغله اربا باستحقاقدن البتد شیخ محمد خلیفه به صدق بورلمق رجاسته کی بازارنای

عرضه اتمکله مالوسی اذن هابونم اولمشدر دبوخط هابون عیانمقر و نبرله تریین بولمق یابنده

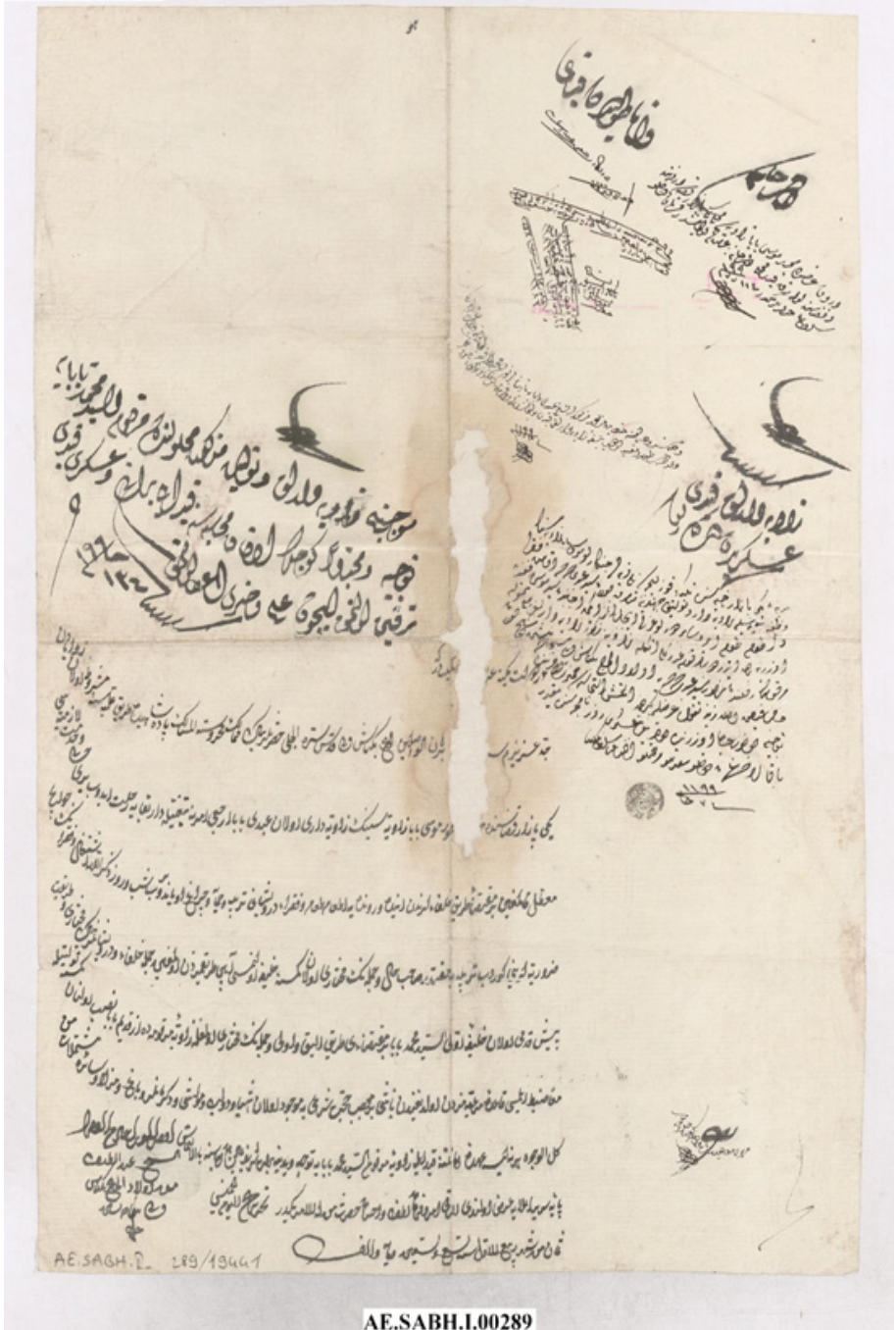
OSMANLI ARŞİVİ
C.EV
656 33061 I

اروقیان شوکتو کرانو مایانو قدرتلو وکی نعمم اذم یادشاهم

C.EV.00656.33061.001

11. Belge (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA AE. SABH. I/289-19441)

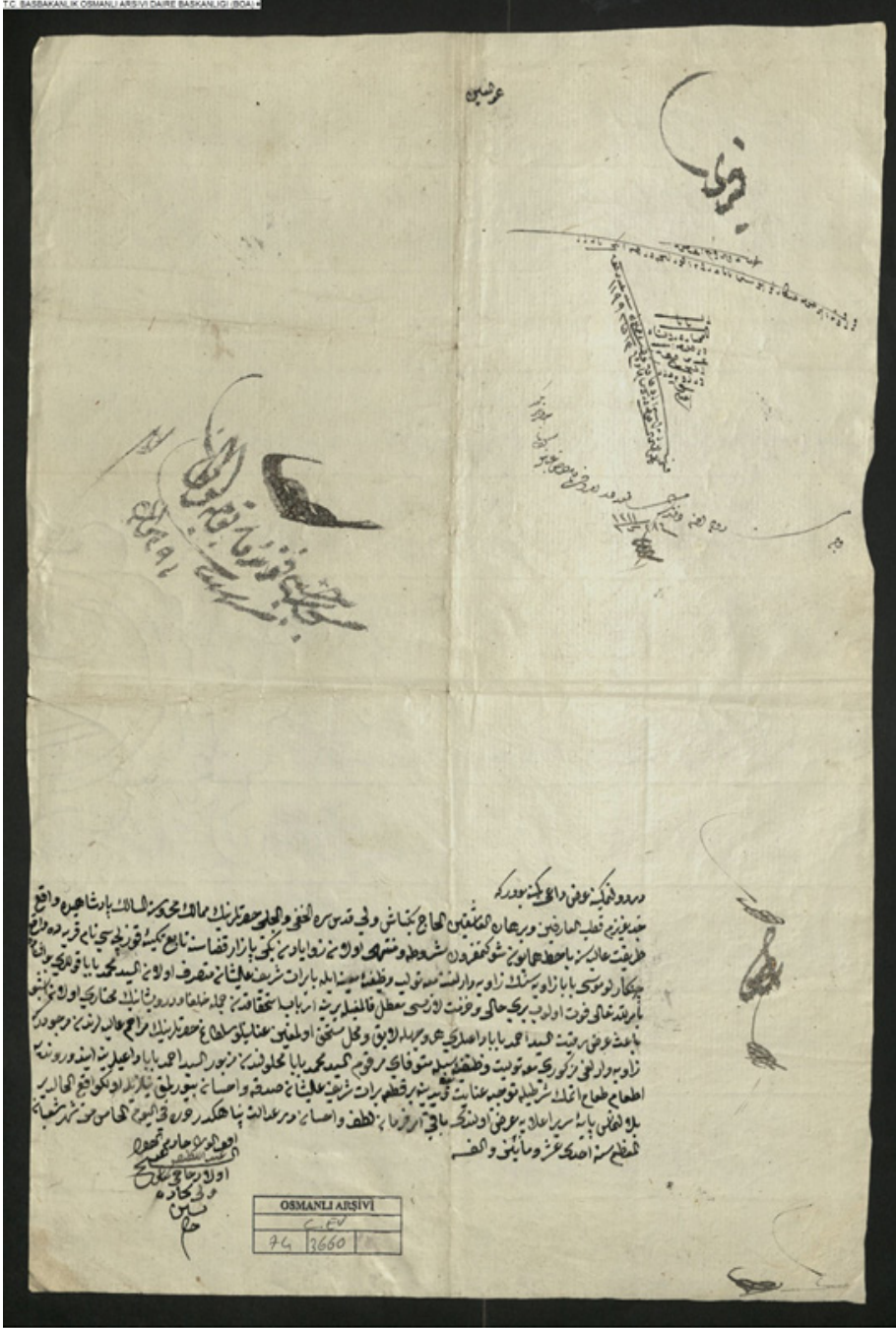
TC. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

AE.SABH.I. 289/19441

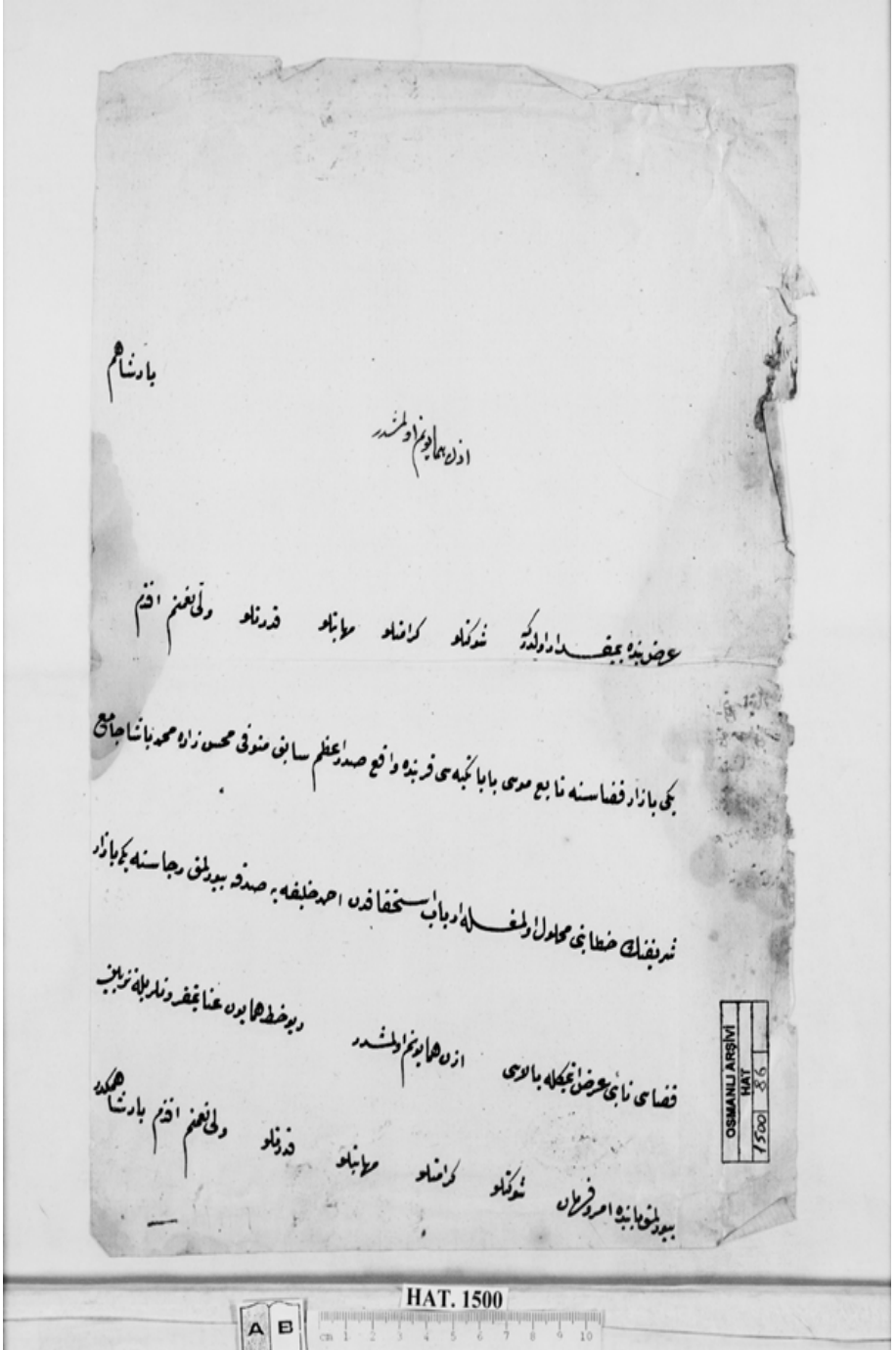
AE.SABH.I.00289

12. Belge (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA C.EV/74-3660)

C.EV.00074.03660.001

13. Belge (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA HAT/1500-86)

14. 1913 Tarihinde W. Kocour ve O. Mach Tarafından Hazırlanan ve Askeri Coğrafya Enstitüsünün (K.U.K. Militärgeographisches Institut) Yayınladığı Harita

